

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra obecné lingvistiky

Sociální konstrukce reality podle Johna R. Searla

bakalářská diplomová práce

Autor: Zuzana Šplíchalová
Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Hadwiger Zámečník, Ph.D.

Olomouc
rok 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci „Sociální konstrukce reality podle Johna R. Searla“ vypracovala samostatně a uvedla jsem veškerou použitou literaturu a veškeré použité zdroje.

V Olomouci dne 11. 12. 2022

Podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Lukáši Hadwigeru Zámečnickovi, Ph.D., za věnovaný čas, cenné rady a především trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině, která mi byla oporou po celou dobu studia.

Abstrakt

Název práce: Sociální konstrukce reality podle Johna R. Searla

Autor práce: Zuzana Šplíchalová

Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Hadwiger Zámečník, Ph.D.

Počet stran a znaků: 32 stran, 91 105 znaků

Abstrakt (minimálně 900 znaků): Tato bakalářská práce řeší pojetí sociálního konstruktivismu z vícera odborných pohledů, a to zcela na teoretické úrovni. V první části práce se zabývám vymezením pojmu a definováním obecného rámce sociálního konstruktivismu. Dále čtenáře seznamuji s pohledem sociologů Bergera a Luckmanna a základními myšlenkami jejich konceptu týkající se zkoumání každodenního světa. Pro kontrast přidávám pohled filozofa Iana Hackinga a jeho kritický přístup k sociálnímu konstruování. Největší prostor věnuji myšlenkám Johna R. Searla. Cílem mé práce je především komparovat jeho dvě práce zaměřené na sociální konstruktivismus, *The Construction of Social Reality* a *Making the Social World*. Zároveň je mým cílem představit čtenáři základní pojmový aparát, který Searle ve svých dílech pro konstruování užívá. Pozornost je věnována institucionálním faktům, jež Searle považuje za stěžejní prvek sociálního konstruování světa. Dále sleduje vznik institucionálních faktů, jejich udržování, vztah ke společnosti, vzájemnou dynamiku jazyka a těchto faktů. Výsledkem práce je teoretický rámec Searlových pozorování, který může sloužit jako teoretický podklad pro zkoumání novodobých sociálních fenoménů.

Klíčová slova: sociální konstrukce reality, sociální konstruktivismus, institucionální fakta, John R. Searle, Ian Hacking, Peter Berger a Thomas Luckmann

Abstract

Title: Social Construction of Reality According to John R. Searle

Author: Zuzana Šplíchalová

Supervisor: Mgr. Lukáš Hadwiger Zámečník, Ph.D.

Number of pages and characters: 32 pages, 91 105 characters

Abstract (900 characters): This bachelor thesis deals with the concept of social constructivism from different points of view, purely on theoretical level. In the first part of the thesis I look into defining the term “social construction” and establishing the general framework of social constructivism. In the next step I introduce the theory of “*the reality of everyday life*” from the minds of the two sociologists, Berger and Luckmann, and explain their fundamental thoughts. For the contrast I am adding the perspective of the philosopher Ian Hacking and his critical approach on the social constructivism. For the most part of my thesis I am dedicated to exploring the ideas of John R. Searle. The aim of this thesis is to compare two of his works focused on social constructivism, *The Construction of Social Reality* and *Making the Social World*. Alongside with comparing I aim to introduce the basic conceptual apparatus which Searle uses in both his works. The fundamental element, on which the social constructivism is built, is the institutional fact. Furthermore, Searle explains the aspects of creating those facts, its relation to the society, the dynamics between language and those facts. The outcome of this thesis is a theoretical output of Searle’s vision, which could be further used as a theoretical base for research on modern social phenomena.

Keywords: social construction of reality, social constructivism, institutional facts, John R. Searle, Ian Hacking, Peter Berger and Thomas Luckmann

Obsah

0. Úvod	1
1. Sociální konstruktivismus všeobecně	3
1. 1. Vymezení pojmu sociální konstruktivismus	3
1. 2. Rozdíl mezi sociálním konstruktivismem a konstrukcionismem.....	5
2. Autoři věnující se sociálnímu konstruování	6
2. 1. Peter Berger, Thomas Luckmann.....	6
2. 1. 1. Institucionalizace	6
2. 1. 2. Internalizace	7
2. 1. 3. Objektivace a legitimace.....	7
2. 1. 4. Rozdíly v přístupu Bergera a Luckmanna oproti Searlovi.....	8
2. 1. 5. Shrnutí podkapitoly	8
2. 2. Ian Hacking.....	8
2. 2. 1. Hackingova základní terminologie	9
2. 2. 2. Elevátorová slova.....	10
2. 2. 3. Druhy konstruktivismu	11
2. 2. 4. Metafora sociálního konstruování	11
2. 2. 5. Aplikace teorie na příkladech	12
2. 2. 6. Rozdílnost mezi Hackingovým a Searlovým přístupem	12
2. 2. 7. Shrnutí podkapitoly	13
3. John Searle a <i>The Construction of Social Reality</i>	14
3. 1. Základy Searlova sociálního konstruování	14
3. 1. 1. Rozlišování mezi základními a institucionálními fakty.....	14
3. 1. 2. Funkce objektů.....	14
3. 1. 3. Kolektivní intencionalita / kolektivní přijetí.....	15
3. 1. 4. Shrnutí podkapitoly	15
3. 2. Vznik institucionálních faktů	16
3. 2. 1. Instituce	16
3. 2. 2. Vztahy institucionálních faktů vůči jiným faktorům	16
3. 2. 3. Stěžejní formule „ <i>X je považováno za Y v případě C</i> “	17
3. 2. 4. Shrnutí podkapitoly	17
3. 3. Jazyk ve vztahu k sociální realitě.....	18

3. 4. Teoretický výklad institucionálních faktů.....	19
3. 4. 1. Institucionální fakta: opakování, interakce a logická struktura	19
3. 4. 2. Institucionální fakta: tvorba a udržování.....	21
3. 4. 3. Background stojící za institucionálními fakty.....	22
3. 4. 4. Shrnutí podkapitoly	22
4. John Searle a <i>Making the Social World</i>	23
4. 1. Intencionalita, kolektivní intencionalita a přidělení funkcí.....	23
4. 2. Jazyk z biologického a sociálního hlediska.....	24
4. 3. Instituce a institucionální fakta	25
4. 4. Racionalita ve vztahu k institucionálním faktům	26
4. 5. Moc deontická, moc backgroundu a jiné.....	27
4. 6. Shrnutí kapitoly	27
5. Závěr.....	28
6. Literatura a zdroje	31

0. Úvod

V dnešním moderním pojetí skutečnosti existuje široká škála vysvětlení, jakým způsobem funguje svět okolo nás. Jedna skupina lidí věří myšlenkám evoluční teorie, jejíž obrysy načrtnul Charles Darwin, jiná je skálopevně přesvědčená o existenci Boha a v každém objektu či činnosti vidí Jeho zásah. Různé epochy se potýkaly s upravenými verzemi světa, které společnost v danou dobu považovala za jediné správné vysvětlení, jak vlastně svět funguje. V posledních letech se rozšířil přístup zastávající názor, že společnost je vytvořená uměle, svá pravidla si nastavila sama a dokázala si vytvořit skutečnosti, jež nemají žádnou fyzickou podobu.

Dostali jsme se tedy až do extrémů, kdy uznáváme fyzicky neexistující objekty a řídíme se pravidly s nimi spojenými. Co mám na mysli pod nálepkou „neexistující“? Prezidentská funkce, manželství, vlastnictví pozemků, konspirační teorie a cokoliv, co je přítomno v našich každodenních životech, avšak pouze symbolicky. Fyzická podstata těchto věcí a stavů chybí. Jakým způsobem tyto reprezentace vznikají a fungují, řeší sociální konstruktivismus.

Mým cílem je pomocí pohledů odborníků na problematiku nastínit, v čem spočívá sociální konstruktivismus, jaké mechanismy jej pohání, co můžeme považovat za konstrukty, koho za konstruktivisty a načrtnout tím základní obrysy konstruktivistických teorií. Sociální konstruktivismus jako oblast bádání je spornou záležitostí a existuje na ni nespočet názorů. Hacking (2006) ve své práci upozorňuje na lité boje mezi rozdílnými názorovými skupinami:

„Někdo zastává názor, že vědecké výsledky, dokonce i v základním fyzikálním výzkumu, jsou sociální konstrukty. Rozčilený oponent namítá, že vědecké výsledky jsou zpravidla objevenými poznatky o našem světě a platí nezávisle na společnosti“ (Hacking 2006, s. 17).

Domnívám se, že existuje jeden názor, který podstatu sociálního konstruktivismu dokázal vystihnout přesně a jasně. John R. Searle rozpracoval pohled na fungování společnosti ve dvou knihách, *„The Construction of Social Reality“* (1995) a *„Making the Social World“* (2010). Jak říká v reakci na vlnu kritiky, jež se vznesla po vydání první knihy, jeho motivace vytvořit základní aparát pro zkoumání společnosti a její fungování byla následující:

„Když jsem prezentoval tento materiál ve formě přednášek na různých místech při několika příležitostech, tazatelé se ptali na následující. ‚Jistě to, o čem mluvíte, je sociologie a někteří její zakladatelé museli již tyto otázky zodpovědět.‘ Při více než jedné příležitosti podtext té otázky zněl: ‚Vaše teorie je tak zjevná, že už ji někdo musel sdělit‘ nebo dokonce ‚Kdo sakra jste, filozof, že zasahujete do jiné disciplíny?‘ Jeden z tazatelů mne ujistil, že Weber¹ již odpověděl na ty-

¹ Max Weber (1864-1920) byl německý sociolog, který je v současnosti považován za zakladatele moderní sociologie. Mezi jeho nejznámější a zároveň nejkontroverznější práce patří *„The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism“*. Ve jmenovaném díle pojednává o vztahu kapitalismu a náboženství, dále v díle řeší příchod protestantismu, s tím spojenou změnu sociálních poměrů a počátek akumulování majetku, jež souvisí právě s kapitalismem. Zabývá se tzv. ideálním typem jednání, což je konstrukt jevu představující jeho nejtypičtější vlastnost. Ideální typ jednání používá k lepšímu porozumění životních situací (Mitzman, ©2022).

to otázky. Tak jsem se vrátil a hledal. Ale nedokázal jsem u těchto autorů najít na mé otázky odpovědi" (Searle 1997, s. 108-109).

Za hlavní cíl práce si dávám, že čtenáře provedu především Searlovými myšlenkami. Porovnáám jeho postoj s jinými, patřícími vlivným sociologům zabývajícími se problematikou a ukážu rozdíly mezi jmenovanými Searlovými pracemi. Názorovou rozdílnost podtrhnu deskripcí dvou odlišných přístupů k problematice, a to přiblížením práce filozofa Iana Hackinga a sociologického náhledu na konstruktivismus od Petera Bergera a Thomase Luckmanna.

1. Sociální konstruktivismus všeobecně

Zamysleli jste se někdy nad tím, jak vlastně vznikl koncept peněz? Co ve skutečnosti znamená, že jste si někoho vzali za muže či ženu? A kdy se lidé rozhodli, že půdu rozdělí na jednotlivé pozemky a ty budou mít konkrétního majitele? Ptát bychom se mohli stále na další skutečnosti, ale pokud jste nad podobnými otázkami přemýšleli, máte slibně nakročeno k tomu, abyste lépe porozuměli problematice sociálního konstruktivismu. Předchozí věta byla samozřejmě sdělena s lehkou nadsázkou, ačkoliv uvedené otázky jsou reprezentací nepřeborného množství dalších, kterými se konstruktivisté ve skutečnosti zabývají.

Podstata konstruktivistického bádání směřuje k identifikaci předmětů a především jejich funkcí, které jim přisoudil člověk. Pro sociální konstruktivismus jsou stěžejní koncepty vytvořené a udržované v každodenním životě, přičemž na ně musíme hledět kritickým, objektivním pohledem. Na okolní svět pohlížíme jako na samozřejmost a už se nezamýšlíme, že například když autu vezmeme jeho funkci dostat člověka z bodu A do bodu B, zůstává nám předmět z kovů, plechů a jiných součástí, který postrádá využití.

„Sociálněkonstruktivistický přístup je totiž pokládán většinou za jeden z možných přístupů, tedy za jednu z možných interpretací sociálního světa, a téměř nikde, v žádném systematickém kompendiu není vydělován jako „směr“, „koncept“ nebo dokonce „paradigma“, což znamená dvojí - buď je samozřejmostí, nebo marginální“ (Petrušek 2008, s. 1055).

V první kapitole práce se proto zaměřím na vysvětlení konceptu sociálního konstruktivismu v jeho všeobecné rovině. Uvedu vymezení pojmu několika autorů a z nich utvořím univerzální definici. Dále rozeberu rozdíl mezi konstruktivismem a konstrukcionismem.

1. 1. Vymezení pojmu sociální konstruktivismus

Konstruktivismus je stěžejním pojmem celé mé práce. Není jednoduché jej vymezit, protože jednotliví autoři z řad analytických filosofů, sociologů a dalších badatelů předkládají různorodé a částečně se lišící definice. Například Ian Hacking (2006) jej explicitně odmítá definovat, ale jeho fungování vysvětluje jako snahu o popsání konkrétních konstruovaných jevů, čímž usiluje o pojmové ujasnění zkoumaného problému (Hacking 2006, s. 6). Hackingově práci se budu detailněji věnovat v podkapitole 2. 2.

Náhled na problematiku podle profesorky psychologie Vivien Burr (1995) se zdá být podobný Hackingovu, tj. autorka neřeší přesné vymezení pojetí. Jako hlavní důvod vnímá skutečnost, že dle jejího názoru konstruktivisté nemají žádnou společnou charakteristiku, pouze sdílí podobné hodnoty. Burr se tedy zaměřila na tyto hodnoty, díky nimž bychom mohli bezpečně určit, že se jedná o sociální konstruování (Burr 1995, s. 2). Za první výrazný znak považuje kritický postoj konstruktivistů ke znalostem, které společnost bere jako samozřejmé. Konstruktivisté cílí k nahlížení na „samozřejmou“ skutečnost z objektivního úhlu pohledu (Burr 1995, s. 3). Tvrdí, že přírodu a její funkce lze odhalit pozorováním a existence objektů závisí na tom, co samotný jedinec považuje za existující (tamtéž). Druhým rysem typickým pro konstruktivistický pohled je způsob, jakým se díváme na daný předmět. Ovlivňují jej historická a kulturní specifika,

jež mohou být pro národy odlišná. Autorka zde uvádí, že je nutné nepovažovat náš pohled jako jediný správný, protože každý způsob vnímání se v různých kulturách a dobách rozvíjí odlišně (Burr 1995, s. 4). Třetím znakem, který konstruktivisté považují za určující, je tvoření znalostí o světě pomocí sociálních interakcí. Sociální interakce jsou zejména tvořeny pomocí jazyka, proto mu věnují konstruktivisté značnou pozornost (tamtéž). Autoři také tvrdí, že pravda² není objektivní, protože se vytváří a formuje pomocí sociálních interakcí (tamtéž). Posledním společným znakem je vzájemná provázanost sociálních akcí a znalostí; konstrukce světa vytváří určité vzorce sociálních akcí anebo naopak, konkrétní akce vylučují (Burr 1995, s. 5).

Alexandra Galbin ve svém článku *An Introduction to Social Constructivism* (2014) popisuje konstruktivismus jako směr zabývající se zejména prozkoumáváním sociálních vlivů na individuální život a život sdílený s komunitou (Galbin 2014, s. 82). Lidský život v zásadní míře ovlivňují sociální a interpersonální vlivy a společnost zároveň spolupracuje na vytváření jednotlivých konstruktů (tamtéž). Autorka pracuje s tezemi dalších konstruktivistů a uvádí vlastnosti směru, které specifikuje McLeod (Galbin 2014, s. 83). Ty se prakticky shodují s vlastnostmi uvedenými výše u Burr. McLeod však přidává jednu oblast z psychologie, kterou konstruktivismus cílí redefinovat. Touto oblastí je přeformulování pojmů „mind“, „self“ a „emotion“, které nemůžeme považovat za člověku vlastní, ale jsou pouhou konstrukcí vyplývající ze sociálního diskurzu (Galbin 2014, s. 84).

Uvedené definice uvádí malé rozdíly v jednotlivých pohledech na sociálně konstruovanou skutečnost, ovšem v základních principech se shodnou. Konstruktivismus se projevuje v několika směrech, zejména v psychologii a sociologii. Konstrukty v psychologii nalezneme mnohé, jako příklad zde uvedu populární teorii typů člověka dle Myersové a Briggsové, které odvodily 16 typů osobnosti na základě kombinací lidských vlastností. Těmito vlastnostmi jedince jsou způsob vnímání okolního prostředí, metoda získávání informací, způsob zpracování informací a životní styl ve smyslu organizování času.³ Logicky si lze odvodit, že jedinec nikdy nedosáhne perfektní shody s typem, ke kterému je přiřazován (což si troufám říct, že platí i pro ostatní testy osobnosti). I kdyby test náhodou prokázal, že se ve svém typu sto procentně shoduje s každou vlastností, výsledné rysy popsané testem nemusí odpovídat skutečným vlastnostem jedince. Test vznikl jako reakce na práci C. G. Junga, přičemž měl usnadnit Jungův výklad osobností a najít pro něj praktické využití (The Myers & Briggs Foundation, 2001). Uvedený příklad bych zařadila do Hackingovy terminologie pod označení *idea*, tuto definici dále rozebírám v podkapitole 2. 2. 1. Dále můžeme vidět propojení konstruktivismu a psychologie již ve dříve zmiňované snaze o redefinici pojmů „mind“, „self“ a „emotion“.

Abych zopakovala již řečené okolnosti, hlavním cílem konstruktivismu je kriticky zhodnotit způsob, jakým pohlíží společnost na každodenní svět kolem sebe a do jaké míry jej vytváří. Snahou konstruktivistů je poukázat na způsob, jakým si vytváříme významy věcí a budujeme různé konstrukty, jako například

² Burr pravdu identifikuje jako aktuální přijatý způsob, jakým rozumíme světu (Burr 1995, s. 4).

³ Smyslem práce není rozbor konkrétního typologického testu osobnosti, proto uvedu jen jeho základní charakteristické rysy, abych ukázala souvislost dvou vědeckých disciplín. Více informací o Myers-Briggs testu najdete na oficiálních webových stránkách <https://www.myersbriggs.org>.

manželství a peníze. Tyto významy by bez lidského faktoru neexistovaly. Zároveň konstrukty vyžadují, aby o jejich fungování a pravidlech s nimi souvisejících byla seznámena společnost, ve které jsou využívány, jinak ztrácí svůj význam.

1. 2. Rozdíl mezi sociálním konstruktivismem a konstrukcionismem

Při identifikaci konstruování můžeme narazit na terminologický problém. Někteří vymezují pojmy dva, a to sociální konstrukcionismus a konstruktivismus. S odlišnou terminologií se setkáme především v rámci psychologie. Oddělení konstruktivismu od konstrukcionismu popisuje ve svém díle „*An Invitation to Social Construction*“ (2001) psycholog Kenneth Gergen, přičemž myšlenka vytváření světa společností zůstává u obou konceptů stejná. Liší se především ve způsobu, jak tvoření probíhá (Plháková 2006, s. 278).

Mluvíme-li o konstruktivismu, musíme za středobod veškerého konstruování považovat jedince samotného. Jeho mysl nezrcadlí okolní svět, ale formuje jeho podobu a setkáváme se tedy s nepřeborným množstvím verzí realit (Plháková 2006, s. 277). Předním představitelem konstruktivismu je již zmíněný Gergen. Na druhé straně konstrukcionismus vnímá jedince jako součást společnosti, která jako celek pomocí sociálních interakcí vytváří a udržuje tyto konstrukce (tamtéž). Realita je konstruována znakovými systémy, především jazykovým, a významy jsou vytvořené samotným člověkem (Plháková 2006, s. 279). Do tohoto proudu Plháková řadí průkopníky v teorii sociálního konstruování, Bergera společně s Luckmannem a jejich práci „*Sociální konstrukce reality*“ (Plháková 2006, s. 280).

Slovníková definice podle Jana Jandourka (2012) dělení využívá, ale explicitně jej nepojmenovává. Autory označuje jednotně jako konstruktivisty a dělí je dále do dvou skupin. První skupinu inspiruje práce Bergera a Luckmanna, přičemž autoři zdůrazňují člověka jako hlavní prvek tvorby sociální reality pomocí znakových systémů (Jandourek 2012, s. 132). Autory zastávající tuto tezi bychom zařadili do skupiny konstrukcionistů. Druhou skupinu Jandourek identifikuje jako radikální konstruktivisty, což v Gergenově terminologii odpovídá konstruktivistům (tamtéž). Jejich názory se od Bergera a Luckmanna liší v poznání jedinců, přičemž radikalisté tvrdí, že poznání neodráží skutečnost; konstrukce vnější reality je uskutečňována skrze smyslové vjemy jedince (tamtéž).

Avšak u podstatné části autorů zabývajících se tímto směrem k žádnému rozdělení nedochází, protože cíl obou směrů zůstává stejný – upozornit na způsob, jakým tvoříme významy světa okolo nás. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla dále v práci nerozlišovat mezi konstruktivismem a konstrukcionismem, jednotně směr budu nazývat jako sociální konstruktivismus.

2. Autoři věnující se sociálnímu konstruování

K lepšímu porozumění, jakým způsobem chápat sociální konstruktivismus, jsem pro druhou kapitolu mé práce vybrala dva pohledy autorů zabývajících se problematikou ve všeobecné rovině. Každá jejich práce obor obohatila o cenné poznatky, přičemž asi nejznámější je dvojice sociologů Peter Berger a Thomas Luckmann a jejich kniha „*Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědní*“⁴ (1999). Kniha pomohla zvýšit zájem o disciplínu a dodnes patří mezi přední práce sociálního konstruktivismu.

Nemůžeme ale opomenout ani přínos analytického filozofa Iana Hackinga (1999), jenž se se svou nemilosrdnou kritikou snažil rozlišit mezi „pravým“ konstruktivismem a nesprávným užitím pojmu *konstruktivismus* za účelem zviditelnění autora knihy pomocí populárního termínu. Hacking se ve své práci snaží vymezit vůči označování různých částí skutečnosti jako sociálních konstruktů, jen protože se autoři snaží vést na vlně popularity konstruktivismu.

2. 1. Peter Berger, Thomas Luckmann

Nyní popíši práci jedněch z nejvýznamnějších sociologů zabývajících se principem konstruování, P. Bergera a T. Luckmanna (1999). Jejich pohled na problém lze považovat za všeobecný, snaží se podchytit celkový princip fungování konstruktivismu v rámci společnosti. Své bádání zaměřují na realitu každodenního života a způsob, jakým do ní aplikujeme různé druhy „vědění“. Realita je definována jako „*vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli*“ (Berger a Luckmann 1999, s. 9). Vědění můžeme popsat jako doplňující prvek reality, který nás ujišťuje o její skutečnosti a popisuje její konkrétní vlastnosti (tamtéž). Celá práce je postavena na několika základních pojmech, které podrobněji rozeberu v dalších podkapitolách.

2. 1. 1. Institucionalizace

Nejprve popíšu proces institucionalizace. Tento pojem představuje v první fázi cyklické vykonávání činností, jež se osvědčily a člověk je bere jako ověřené a korektní postupy. Jejich opakováním se vytvoří zvyk, proto je pojem v knize nazván jako habitualizace (Berger a Luckmann 1999, s. 57). Typizováním⁵ habitualizace vznikají instituce, které dále nastavují pravidla pro budoucí vykonávání činností, jako například která osoba je oprávněna vykonávat právní úkony či jaké podmínky a úkoly je nutné splnit, chce-li být daný jedinec lékařem (Berger a Luckmann 1999, s. 58). Instituce utvářejí společnost; svými pravidly říkají, jakým způsobem se má jedinec v konkrétní situaci zachovat (tamtéž). Celý systém institucí lidé předávají následujícím generacím, přičemž v okamžiku předání můžeme mluvit o završení procesu institucionalizace (Berger a Luckmann 1999, s. 61). Ztotožnění dalších jedinců s nastavenými pravidly realit nazývají procesem internalizace (Berger a Luckmann 1999, s. 128).

⁴ Kniha v anglickém originále vyšla roku 1966.

⁵ Typizováním (anglicky *typification*, český ekvivalent je použit z Bergera a Luckmanna, 1999) rozumíme proces, při němž využíváme základní znalosti o světě a typizujeme (nebo lidově řečeno škatulkujeme) svět podle našich dosavadních zkušeností. Tyto zkušenosti nám umožní předpovídat, jakým směrem se bude situace, ve které se momentálně nacházíme, odvíjet. Jako první pojem použil Albert Schutz (Crossman, 2002).

2. 1. 2. Internalizace

V předchozím odstavci jsem lehce nastínila, jakým způsobem lze definovat internalizaci. Jedná se o proces, ve kterém se jedinec seznamuje s jednotlivými konstrukty společnosti a přebírá je jako vlastní od svého okolí (Berger a Luckmann 1999, s. 128). Přebíráním mám na mysli, že člověk si realitu prezentovanou nejčastěji bezprostředním okolím vnitřně nastaví jako „jedinou správnou“ a dále se bude řídit pravidly, která byla v procesu internalizace naučena (Berger a Luckmann 1999, s. 131). Člověk se nejvíce ztotožňuje s osvojenou realitou z dětství, protože v dětství nenajdeme mnoho možností jak se seznámit s jinými verzemi reality; okolní svět a jeho pravidla mu tudíž zprostředkovávají pouze jemu nejbližší členové společnosti, v případě dítěte je realita zprostředkována skrze rodinné příslušníky (Berger a Luckmann 1999, s. 133). Tuto vštěpenou realitu z dětství bychom nazvali jako primární, týkající se fungování společnosti a vytvářející základní zásobu vědění⁶ potřebnou k úspěšnému začlenění se do společnosti (Berger a Luckmann 1999, s. 129).

Čím je člověk starší, tím více se seznamuje s různými verzemi realit a vzniká potřeba sekundární socializace. Jedinec poznává pro něj nové oblasti zájmů, které si vyžadují například specifický slovník, určitý vzorec chování a jiné konkrétní skutečnosti určující příslušnost k zájmové skupině. K realitě se tak přidává nová zásoba vědění, specifická pro určitou skupinu lidí, a v každodenní realitě nám vznikají tzv. subsvětly (Berger a Luckmann 1999, s. 136). Potřeba těchto subsvětů vyplývá z dělby práce, kdy je jedincům přiřazena určitá role a nutně neznamená, že každý člověk na světě musí znát danou zásobu vědění související s výkonem této role (tamtéž).

2. 1. 3. Objektivace a legitimace

V podkapitole věnující se institucionalizaci jsem rozebrala vznik institucí, jejich fungování, ale vynechala jsem dva pojmy, které si zaslouží vlastní explanační. Instituce mají důležitou vlastnost, a tou je objektivace. Objektivaci lze popsat jako vlastnost institucí, která je dána historicky a nezávisle na jedincově existenci (Berger a Luckmann 1999, s. 63). Ve své podstatě nám objektivace říká to, že instituce nezávisí na uznání konkrétním jedincem, avšak musí být přijata společností jako celkem (tamtéž). Člověk samotný nemá moc, aby instituci změnil, ale pokud chce být součástí společnosti, musí ji akceptovat a přijímat pravidla jí nastavená (tamtéž).

Aby společnost respektovala takto nastavená pravidla, potřebujeme jim dát jistý význam, smysl. K tomu nám slouží legitimace. Proces v podstatě objasňuje dalším generacím, jimž je sociální řád předáván, proč společnost funguje tímto způsobem (Berger a Luckmann 1999, s. 95). Základní způsob legitimace probíhá pomocí slovní zásoby, jež nám pomáhá utřídit si svět do různých kategorií, například že muž naproti mně je můj otec, ale muž vedle mě je pouze rodinný přítel a mé chování vůči němu se bude lišit od mého chování k otci (tamtéž). V další úrovni legitimace najdeme schémata, jež nám pomáhají vysvětlit určité vzorce chování; typickým příkladem je používání přísloví (tamtéž).

⁶ „Zásobu vědění lze chápat jako soubor pravidel a znalostí, které jsou potřebné pro jedince, aby mohl fungovat a plnit přidělené role ve společnosti a z jejího fungování vyplývajících situací“ (Berger 1999, s. 9).

2. 1. 4. Rozdíly v přístupu Bergera a Luckmanna oproti Searlovi

Berger a Luckmann se ve svém díle oproti Searlovi nezabývají podstatou jednotlivých objektů, které by mohly být považované za konstrukty. Spíše se zaměřují na to, jakým způsobem společnost funguje v rámci reality každodenního světa, jak si společnost reguluje odlišné druhy reality, a hledají opakující se vzorce chování jedinců, jež by mohly tvořit podstatu těchto realit. Konstruktem, o kterém autoři pojednávají, je samotná společnost a případně její produkty, jako například instituce. Typizování generalizuje procesy, jež jedinci absolvují při začleňování se do společnosti (institucionalizace, internalizace, objektivace a legitimace). Ačkoliv autoři připouští silný vliv jazyka na tvorbu skutečností, nijak blíže tuto roli nespecifikují.

2. 1. 5. Shrnutí podkapitoly

Berger s Luckmannem ve své práci rozebírají fungování společnosti jako celku, přičemž uvnitř něj existuje sociální řád, který je řízen a upravován několika mechanismy. Řád existuje nezávisle na jedinci, tuto skutečnost nazýváme objektivací. Jedná se o vlastnost, kterou osoba přejímá včetně jejích pravidel, omezení a není prakticky možné, aby realitu sama osoba utvářela. Jednoduše řečeno, soubor osvědčených postupů a pravidel k nim náležitým nazýváme instituce. Pravidla si člověk osvojuje za vlastní během procesu internalizace. V rámci institucí potřebujeme „utvrzovací“ mechanismus, aparát, který dodá smysl jednotlivým institucím a vysvětlí jejich význam pro společnost. Tímto popisem jsem definovala pojem zvaný legitimace, díky němuž konstrukty existují mezi nespočetným množstvím generací lidských aktérů po mnohá staletí.

2. 2. Ian Hacking

Kniha „*Sociálna konštrukcia – ale čoho?*“⁷ (2006) je koncipována jako autorova reakce na nadměrné, neuvážené používání spojení sociální konstruktivismus. Hacking se ve svém díle snaží rozlišit mezi konstruktivismem a módním použitím pojmu „konstruktivismus“. Takové použití (nejčastěji v názvu) slouží často k ztraktivnění díla s cílem přilákat širší okruh čtenářů. Svým originálním vyjadřováním Hacking vtáhne čtenáře do problematiky a na příkladech jiných autorů přesvědčivě hájí vlastní úhel pohledu.

V Hackingově práci je zahrnuto široké spektrum exemplářů, s nimiž pracuje a které převážně pochází od autorů, k jejichž tvorbě se vyjadřuje. Dokonce pracuje se Searlovými myšlenkami (1995) a komparuje sociologickou reflexi přírodních věd Latoura a Woolgara⁸ (1986, obálka) s Pickeringovou knihou „*Constructing Quarks*“ (1984). Jeho přístup ke konstruktivismu je kritický a jde cestou induktivního uvažování: z jednotlivých příkladů se snaží sestavit základní všeobecná pravidla platná pro většinovou část konstruktivismu.

⁷ Kniha Iana Hackinga vyšla v anglickém originále roku 1999.

⁸ Sociologové Bruno Latour a Steve Woolgar přibližují každodenní práci vědců v laboratořích. Konkrétně se soustřeďují na práci v laboratoři Rogera Guillemina, přičemž své poznatky v knize získávají z pozorování vědecké činnosti. Oblastí jejich zájmu je produkce odborných publikací, textů, vědecká bádání a objevování faktů vše přímo v dané chvíli, kdy činnost probíhá (Latour a Woolgar, 1986).

2. 2. 1. Hackingova základní terminologie

Jak již bylo zmíněno v kapitole 1, Hacking odmítá definovat sociální konstruktivismus a přilnout k jedné konkrétní definici (Hacking 2006, s. 20). Podle něho je podstatnější pohlédnout na způsoby, jakými byly analyzovány jednotlivé konstrukty (tamtéž). Domnívá se, že autoři se věnují konstruktivismu především proto, aby zvýšili povědomí společnosti o pojednávaném konstruktu a jeho nedostacích (Hacking 2006, s. 21). Hacking dále popisuje, že se zabývá tzv. lokálními tvrzeními, což jsou jednotlivé problémy a otázky specifické pro danou oblast (ať už geografickou nebo vědeckou), které jsou na sobě navzájem nezávislé. Jedná se například o otázku bezdomovectví, rasový původ, emoce a podobně. V opozici k lokálním tvrzením naopak stojí globální tvrzení, která tvoří většinu našich zážitků a poznání světa (tamtéž). Hacking vymezuje většinu konstruktivistických pohledů negativním způsobem, protože konstruktivisty považuje za jedince, kterým jde o změnu nebo zánik objektu, o němž pojednávají (Hacking 2006, s. 22). Říká, že konstruktivisté mají tendenci si myslet následující:

„(1) X nemusí vůbec existovat anebo vůbec nemusí být tím, čím je. X, případně X, jaké je v současnosti, není determinované povahou věci; není nezbytné.

(2) X, jaké je, je úplně špatně.

(3) Bylo by pro nás mnohem lepší, kdybychom se X zbavili, nebo ho přinejmenším radikálně změnili“ (Hacking 2006, s. 26).

Základní předpoklad, který musí splňovat X, abychom jej mohli dosadit do (1), (2) a (3), je podmínka (0) (Hacking 2006, s. 30). Hacking ji vymezil jako pravidlo, kdy *„(0) Při současném stavu věcí se X pokládá za samozřejmé; X se jeví jako nevyhnutelné“* (tamtéž). Dodává, že bez pravidla (0) není možné hovořit o sociálním konstruování X (tamtéž). K pravidlu (0) je též nutné dodat, že neplatí pro objekty, ale pouze pro jejich ideje (Hacking 2006, s. 32).

X lze definovat jako konstrukt, o kterém v dané situaci pojednáváme. Hacking se při vysvětlování zabývá příkladem uprchlic. Samotné ženy, jež utíkají před válkou, aby zachránily život sobě a svým potomkům, nejsou pouhou představou, jsou skutečné (Hacking 2006, s. 26). Spadají však do kategorie uprchlic. V případě konkrétních zástupců kategorií mluvíme o objektech (Hacking 2006, s. 42). Naopak o různých kategoriích se vyjadřujeme jako o idejích (Hacking 2006, s. 27). Zároveň upozorňuje na problém, že se konkrétní ideje a objekty zaměňují, což ve výsledku může komplikovat naše pochopení, čeho se sociální konstrukce týká a vše může vyústit v dezinterpretaci (Hacking 2006, s. 53).

Ideu je potřebné zařadit do vhodného sociálního prostředí, ve kterém se dále formuje (tamtéž). Prostor nazýváme mat(r)icí⁹ a tvoří jej různorodé faktory: instituce, soudní rozhodnutí, materiální infrastruktura a další (Hacking 2006, s. 28). V rámci mat(r)ice a ideje můžeme pozorovat, jak někteří typizovaní jedinci mění vnímání sebe samých právě na základě vlastností konstruktů a chovají se v souladu s vlastnostmi ideje, již představují (Hacking 2006, s. 29). Hacking tento popsání jev nazval lopingovým efektem lidských typů (Hacking 2006, s. 60).

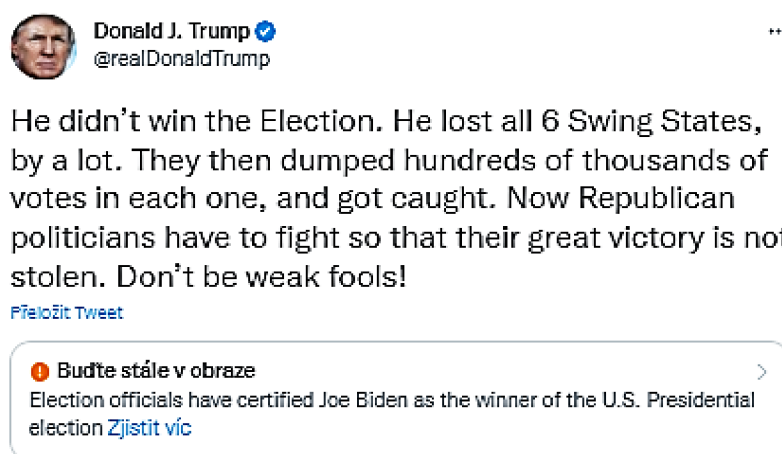
⁹ Hacking slovo mat(r)ice odvodil od výrazu děloha, přičemž i tento výraz prošel významovou proměnou. Například ve vyšší algebře existuje výraz matice (Hacking 2006, s. 28).

2. 2. 2. Elevátorová slova

Třetí způsob, jakým lze vytvořit konstrukt X, je pomocí jazykových prostředků. Výsledný produkt, jenž byl vytvořen pomocí jazyka, Hacking nazývá elevátorová slova. Jejich účelem je sdělení skutečností o světě, našich myšlenek a názorů o světě (Hacking 2006, s. 44). Nejčastěji používaná elevátorová slova jsou ta, která nemají jasně vymezený význam, jako například „fakt“, „pravda“, „realita“ a „poznání“. V konverzacích jsou tyto prostředky často využívány ke zvýšení kvality rozhovoru (tamtéž).

Jako příklad zde uvedu slovo pravda. Slovo lze použít nad rámec jeho výkladu, což ostatně dokazuje jeho užití v moderní době. Je možné setkat se s výrazem *postpravda* (*post-truth*), které se dokonce dostalo do Oxfordského slovníku a bylo označeno za slovo roku 2016 (Kejlová, 2016). Jeho užívání se rapidně zvýšilo v souvislosti s Brexitem a americkými prezidentskými volbami roku 2016. Spojení *postpravda* znamená, že společnost si argumenty interpretuje na základě svých emocí a přesvědčení, přičemž fakta podpírající argument ustupují do pozadí právě kvůli emočnímu rozpoložení (Cambridge Dictionary, Post-Truth, ©2022). Tudíž takové argumenty bychom mohli na základě našich zkušeností ze světa interpretovat jako lživé. Ale kdyby své argumenty Trump nazval lživými, jeho úspěch u voličů by nejspíše utrpěl a mnoho příznivců by ztratil. Proto se vydal cestou „alternativní“ pravdy, tzv. *postpravdy*.

Při politických kampaních, ať už prezidentských nebo týkajících se Brexitu, byla fakta upravována tak, aby jejich vyznění podpořilo konkrétního kandidáta či argument. Trumpovy výroky vyústily do zablokování jeho účtu na sociální síti Twitter, přičemž už před zablokováním účtu byly jeho tweety několikrát za den označeny jako nepravdivé a zavádějící, což je také vidět na Screenshotu 1. Trumpův tweet zobrazený na screenshotu pochází z období amerických prezidentských voleb roku 2020, kdy už byly sečteny hlasy voličů a byl znám nový prezident. Tato ukázka je jen jednou z mnoha, kdy jeho příspěvky byly označovány jako nepravdivé a dle mého názoru ve větší míře přispěly k radikalizaci Trumpových voličů, která vyústila v útok na Kapitol Spojených států amerických dne 6. ledna 2021.

Screenshot 1: Trumpův tweet týkajícího se údajného zfalšování prezidentských voleb v roce 2020

2. 2. 3. Druhy konstruktivismu

Hacking rozlišuje šest stupňů oddanosti (grades of commitment) vůči konstruktivismu. Konstruktivisty řadí od nejmírnějších příznivců, kteří se snaží zdokumentovat historický vývoj konstruktů, až po radikální konstruktivisty, jejichž cílem je konstrukt změnit, ideálně usilují o jeho úplné zrušení. První stupeň oddanosti vůči konstruktivismu označuje Hacking jako historický. Úkolem historického přístupu je vysvětlit vznik konstruktů X a důvod, proč vznikl, přičemž o X konstruktivisté tvrdí, že se utvářelo náhodně pomocí sociálních procesů a existence tohoto konstruktů je nevyhnutelná (Hacking 2006, s. 40).

Za historický stupeň oddanosti řadí ironický, jenž s historickým stupněm sdílí tezi o náhodnosti a nevyhnutelnosti X. Rozdíl (a zároveň ironie) spočívá v nevyhnutelnosti: v ironickém přístupu existuje také přesvědčení, že je X nevyhnutelné, ale zároveň díky faktorům, které ho tvoří, mohlo vypadat celkem jinak (tamtéž).

Následuje stupeň oddanosti, v němž Hacking postavil dva přístupy do vzájemné opozice. První pojetí konstruktivismu nazývá jako reformistické; jeho stoupenci o konstrukt X tvrdí, že v současném stavu, v jakém se nachází, je špatně. Usilují o jeho upravení, aby bylo lepší (Hacking 2006, s. 41). Jeho reforma je možná právě kvůli tomu, že existenci konstruktů X nepovažují za nevyhnutelnou. Protějšek k reformistickému stupni oddanosti je demaskující způsob konstruktivismu. Demaskující konstruktivisté cílí k odhalení mimoteoretické funkce X, jíž může být například skrytá politická moc nebo snaha odvést pozornost od problému k méně závažným tématům. Odhalení skryté funkce má zapříčinit, že společnost vůči konstruktům X ztratí důvěru a oslabí se jeho přesvědčivost (tamtéž).

Dále rozlišuje radikální skupiny konstruktivistů; tou první jsou rebelanti vůči X. Zastávají názor, že konstrukt X není nevyhnutelný, je špatný a bez něj by nám bylo lépe (tamtéž). A posledním stupněm oddanosti vůči konstruktivismu jsou revoluční konstruktivisté, kteří nezůstávají u pouhého debatování nad konstruktem X, ale aktivně usilují o jeho změnu, případně zánik (tamtéž).

2. 2. 4. Metafora sociálního konstruování

V druhé kapitole Hacking rozvíjí tezi o dvojznačnosti konstrukce. Říká, že většinu anglických slov končících na koncovku *-tion* můžeme vyložit dvěma způsoby a jinak tomu není ani v případě slova konstrukce, anglicky *construction* (Hacking 2006, s. 63). Význam pojmu konstrukce se ubírá dvěma směry: prvním je konstrukce jako proces, odehrávající se v čase; druhým je konstrukce jako produkt, výsledek specifické činnosti (Hacking 2006, s. 64). Konstruktivisté se zaměřují spíše na výsledný produkt, což je v Hackingově terminologii objekt či idea (Hacking 2006, s. 65). Autor také klade důraz na další význam slova konstrukce, jež nabyl postupem času, a tím je interpretace (Hacking 2006, s. 67).

Opakem konstrukce je demaskování, jehož cílem je rozložit a zpochybnit konstrukty (Hacking 2006, s. 86). Demaskování je konstruktivisty často používáno k odhalení moci, jež se za jednotlivými konstrukty ukrývají (například politická moc) a zároveň se konstruktivisté snaží o „zboření“ představy nedotknutelnosti vybraných vědeckých disciplín, jako například fyziky nebo přírodní vědy obecně (Hacking 2006, s. 97).

Hacking se k samotné problematice sociálního konstruktivismu v přírodních vědách staví spíše ve prospěch konstruktivismu. Přírodní vědy považuje za sociální aktivitu, avšak upozorňuje, že zkoumání věd musí probíhat adekvátním způsobem (Hacking 2006, s. 104). Pokud sociologové zkoumají vědecký obor, jejich předmětem zájmu v rámci oboru musí být vědecká aktivita, při filozofických zkoumáních se filozofové mají zaměřit na soubory pravd zavedených konkrétní přírodní vědou. Zároveň Hacking usiluje o vyvrácení představy, že autor zabývající se konstrukty v přírodních vědách tyto konstrukty považuje za nesprávné. Také je možné, aby autor měl kladný vztah k vědecké disciplíně, v jejímž rámci pojednává o konstruktech. Mezi autory s kladným vztahem k disciplíně řadí například Latoura, Woolgara a jejich práci „*Laboratory Life*“ (Hacking 2006, s. 104).

2. 2. 5. Aplikace teorie na příkladech

V následujících kapitolách Hacking vysvětlenou terminologii aplikuje v praxi. Například se zabývá tím, proč byla a dodnes mohou být jistá psychická onemocnění považována za konstrukty, konkrétně jmenuje schizofrenii, dětský autismus a slabomyslnost (Hacking 2006, s. 152). Znovu vysvětluje, že konstruktem nemá na mysli konkrétní psychické a fyzické stavy jedinců, ale ideje jmenovaných onemocnění, jinak řečeno také způsoby, jakým na ně bylo nahlíženo a jak se historicky vyvíjely (Hacking 2006, s. 153).

Každé pojmenování souviselo s odlišným jednáním vůči nemocí postiženému jedinci, nejčastěji s vyčleněním těchto jedinců do speciálních léčebných zařízení anebo minimálně jejich zařazením do speciálních školních zařízení (Hacking 2006, s. 166). Pohled na nemocné jedince se v čase vyvíjí, a tak jsme se nyní ocitli v době, kdy se společnost snaží začlenit tyto „vybočující“ jedince jako plnohodnotné členy society (tamtéž)¹⁰. To, jakým způsobem společnost interaguje s jedinci příslušnými ke kategorii, ale zároveň jakým způsobem se tito jedinci vnímají, pomáhá danou kategorii vytvořit (Hacking 2006, s. 156). Hacking tuto vlastnost nazývá jako interaktivní typ.

Opakem interaktivních typů jsou indiferentní typy. Definovat je můžeme jako objekty (typicky přírodního původu), jež svou povahu nemění; jsou pasivní a nedokáží interagovat (Hacking 2006, s. 160). Jako příklad indiferentního typu Hacking uvádí dolomit a jeho zkoumání v historii. Každá „éra“ výzkumu přinesla o dolomitu nové poznatky, často odlišné od zkoumání předchozího. Hlavní příčinou odlišností ve zkoumání bylo využití různých metod a postupný rozvoj vědeckých disciplín (Hacking 2006, s. 274). Dalšími příklady z Hackingovy práce se dále nebudu zabývat, protože aplikace teorie na nich se významně neliší od již uvedených exemplářů.

2. 2. 6. Rozdílnost mezi Hackingovým a Searlovým přístupem

Dle mého názoru si jsou pohledy Hackinga a Searla na problematiku sociálního konstruování bližší oproti komparaci v podkapitole 2. 1. 4. Přesto i mezi přístupy dvou jmenovaných autorů najdeme mnohé rozdíly. Odlišnost mezi au-

¹⁰ Hacking uvádí konkrétní příklad z Kalifornie, kdy je na veřejné školy dán požadavek, aby tyto jedince zařadili do každé třídy. Paradoxem zůstává, že nemocní se nikdy zcela nezačlení do kolektivu, protože potřebují zvláštní péči a studují dle svého individuálního plánu (Hacking 2006, s. 167).

tory spatřuji především ve skutečnosti, že Hackingova snaha cílí k přesnějšímu rozlišení, v jakých případech lze mluvit o konstruktivismu. Jádro jeho práce vychází z kritického posouzení děl a příkladů uvedených jinými autory. Hacking z nich odvozuje společné rysy a vlastnosti, jež můžeme připsat konstruktům, a naopak na některých příkladech znázorňuje, proč u jím vybraných autorů nelze o konstruktivismu pojednávat.

Při rozlišení kategorií konstruktů neopomíná zmínit čistě lingvistickou složku tvorby, elevátorová slova. Avšak ani v Hackingově myšlenkách nenalezneme instrukce či prostý popis, jakým způsobem vzniká konstrukt. Věnuje se technickému sociálnímu konstruování jako takového, než aby se zaměřil na konkrétní objekt a pokusil se rozebrat jeho podstatu, a proč je považován za konstrukt.

Jeho pohled naopak vnímám jako značně přínosný při rozlišování stupňů oddanosti vůči sociálnímu konstruktivismu: bere v potaz rozdílnosti konstruktivistických názorů a kategorizuje jednotlivé přístupy k problematice. Vnímá, že konstrukt nemusí být nutně „správný“, „funkční“ a zařazuje k rozboru konstruktů demaskující přístup, jenž pomáhá odhalit skrytou sílu pohánějící některé konstrukty. Searle podobným způsobem popisuje fungování politické moci a násilí, nicméně se domnívám, že proces demaskování či Searlovo negativní vymezení se nemusí nutně týkat pouze veřejných institucí, potažmo konstruktů. Searle se snaží většinu času zůstat nestranný. Dle mého názoru ale velice záleží na přístupu jednotlivých sociálních konstruktivistů ke konstruktům a souhlasím s Hackingovým členěním stupňů oddanosti vůči konstruktivismu.

2. 2. 7. Shrnutí podkapitoly

Hackingovi se podařilo vytvořit obecný rámec, do něž lze dosadit většinu konstruktů X a zjistit, jakým způsobem fungují. Při rozebírání X dokážeme odhalit, jak je X motivováno, proč je nutné o něm hovořit, v případě prací jiných autorů proč o X pojednávají a jestli jej cílí redefinovat, radikálně změnit či vyvrátit jeho důležitost pro společnost. Autor stanovuje pravidla, jež musí X splňovat, abychom mluvili o konstruktě. Podtrhuje důležitost rozlišení mezi objektem, ideou a elevátorovými slovy, přičemž říká, že nejčastěji mluvíme o konstrukci ideje X. Dále se soustředí na konkrétní příklady pro dané oblasti zkoumání a s nimi spojená úskalí.

3. John Searle a *The Construction of Social Reality*

Nyní se ve své práci dostávám k hlavní části, jíž se budu zabývat. Johna Searla můžeme znát především díky rozpracování Austinovy teorie mluvních aktů, ale americký filozof se zabývá taktéž otázkou konstruování reality. K problematice napsal roku 1995 již v názvu kapitoly zmíněnou práci, „*The Construction of Social Reality*“. O knize můžeme říci, že se snaží vystihnout veškerou oblast týkající se teorie o sociálním konstruování, avšak Searle se liší od dosud pojednávaných autorů tím, že podstatnou roli tvoření konstrukcí připisuje jazyku a jeho schopnosti věci identifikovat. Jakým způsobem se snaží vystihnout konstruování v prvním díle věnovaném tomuto tématu, rozeberu v následujících podkapitolách.

3. 1. Základy Searlova sociálního konstruování

3. 1. 1. Rozlišování mezi základními a institucionálními fakty

Abychom mohli začít mluvit o konstrukcích, musíme si nejprve ujasnit základy, na které můžeme konstrukce umístit. Searle zmiňuje elementární rozlišení faktů, které přibližují a specifikují svět. První skupinou faktů jsou základní fakta¹¹, jež upřesňují fungování světa a ve svém výskytu jsou zcela nezávislá na lidské existenci (Searle 1995, s. 2). Jedná se o taková fakta, jako že například atom vodíku obsahuje jeden elektron nebo že v případě, že prší a svítí slunce zároveň, vzniká duha. Oproti základním faktům stojí skupina, jíž Searle pojmenoval jako institucionální fakta (tamtéž). Jsou charakteristická tím, že vyžadují lidské uznání, aby mohla být považována za existující (tamtéž). Jako příklad uvedu instituci peněz, přičemž všichni víme, jak vypadají bankovky v zemi, ve které žijeme. Instituce stanovuje, jakým způsobem vypadají a jak s nimi máme zacházet, tudíž nemůžeme považovat každý kousek papíru za bankovku. Zároveň pokud nejsme my nebo jiní obeznámeni s konceptem peněz, stává se pro nás bankovka „bezcnou“, jelikož ji nemůžeme použít a opravdu to může být jen kousek papíru nemající žádný význam. Proto je pro instituce důležité, aby byly všeobecně mezi lidmi uznávány, jinak o nich můžeme říct, že neexistují.

3. 1. 2. Funkce objektů

Tím se dostáváme k dalšímu podstatnému bodu, přiřazování funkcí jednotlivým objektům. Ke každému předmětu máme jistý vztah a způsob, jakým na něj nahlížíme. Na fakta a objekty lze nahlížet vícero způsoby; v případě ontologického hlediska nás zajímá rozlišení mezi rysy, které jsou vlastní jeho přírodní podobě a zároveň funkcí, jež mu přidělí pozorovatel (Searle 1995, s. 11). Vše vysvětlím na příkladu šroubováku. Jeho objektivní vlastnost je, že tvarem a materiálem, ze kterého je vyroben, se jedná o šroubovák. Zatímco jeho funkce existuje pouze díky pozorovateli, nazýváme ji funkcí relativní vzhledem k pozorovateli. Pokud se zabýváme funkcí jednotlivých objektů, mluvíme buď o funkcích přidělených k objektu (což vystihuje příklad se šroubovákem) anebo objekty mají funkce přírodně přiřazené, což lze ukázat na lidském srdci a jeho funkci pumpovat krev do oběhu (Searle 1995, s. 23).

¹¹ V originále (Searle, 1995) autor užívá názvu „brute facts“, přičemž překlad „základní fakta“ v daném užití je nejužitečnější.

3. 1. 3. Kolektivní intencionalita / kolektivní přijetí¹²

Pro vytváření institucionálních faktů je také nezbytné zmínit se o tzv. kolektivní intencionalitě. Jako příklad pro lepší pochopení konceptu zde uvedu hokej, kdy cílem hráče a celého jeho týmu je vstřelit co nejvíce branek a vyhrát. Aby tohoto cíle dosáhli, musí si mezi sebou rozdělit jednotlivé role: určit, kdo je brankář, obránce, útočník. Podle rozdělení rolí na jedince připadá specifický úkol, který musí splnit, aby tým jako celek vstřelil branku a dosáhl vítězství. Brankářův úkol je střežit branku před soupeřovým týmem, úkol útočníka je naopak protivníkovi branku vstřelit. Zajímavé na celé situaci je, že brankář nepotřebuje znát úkoly ostatních členů týmu – k dosažení cíle postačí, když splní svůj přidělený úkol. Zde je však požadavek na tým, aby každý hráč splnil, co má udělat. Bez toho tým nedosáhne cíle v podobě výhry.

Obecně řečeno, v rámci určité části společnosti člověk má s jejími členy společný cíl. V jejich myslích je totožný, ale aby jej jako kolektiv dosáhli, je potřeba mezi členy rozdělit úlohy vedoucí k dosažení cíle. Jednotlivé úkoly mezi sebou znát nemusí, avšak dosažení cíle je podmíněno splněním úlohy, která jednotlivci byla přidělena. K dosažení cíle musí být splněny všechny úlohy (Searle 1995, s. 25). Aby institucionální fakt mohl existovat, je nezbytně nutné jeho kolektivní přijetí v rámci společnosti (tamtéž). Pokud totiž polovina týmu nebude vědět, v čem hokej spočívá a jaká jsou jeho pravidla, nemůže se sport hrát.

Jak už jsem zmínila, tato fakta by neexistovala bez vědomého či nevědomého uznání členů společnosti, což můžeme převést i do věci kolektivního přijetí – samotná existence institucí může být výsledkem kolektivní intencionality. Skvělým příkladem může být ožehavé téma sňatku stejnopohlavních párů. Existují politici, kteří manželství homosexuálů považují za věc, jež měla být už dlouhou dobu zakotvena v zákonech jako legální. V naší zemi najdeme i velké množství politiků konzervativních, pro které je téma tabu. Při hlasování v poslanecké sněmovně o schválení zákona týkajícího se sňatku stejnopohlavních párů se snaží „progresivnější“ politické strany svými projevy přesvědčit o právu homosexuálů na stejná práva v manželství, o důležitosti shodné terminologie (nenazývat je registrovaným párem, nýbrž manželi nebo manželkami). Každý jeden politik sehrává v „týmu“ konkrétní roli: v celé straně má někdo na starosti sociální média, jiní zase veřejné projevy ke společnosti. Jejich kolektivní cíl je prosadit rovnocenné manželství pro všechny. Ačkoliv se snaží zákon prosadit ze všech sil, většiny nedosáhli a společností volení zástupci rozhodli, že stejnopohlavní manželství nebude kolektivně přijato jako legální a společnost nadále bude akceptovat termín registrované partnerství.

3. 1. 4. Shrnutí podkapitoly

V rámci této podkapitoly jsme se seznámili se Searlovými základními nástroji, které jsou pro jeho teorii sociálního konstruování stěžejní. Řeč byla o rozdělení faktů o světě na základní a institucionální. Základní fakta jsou taková, na něž nemá vliv lidský faktor, a existují nezávisle na společnosti. Zatímco institucionální fakta považuje Searle za hlavní nástroj při tvorbě a udržování sociál-

¹² Spojení slov „kolektivní intencionalita“ jsem přeložila ze Searlova díla (1995), původní pojmenování je „collective intentionality“. Spolu s tím přímo souvisí pojem „collective acceptance“, což jsem definovala jako „kolektivní přijetí“ (tamtéž Searle 1995).

ních konstrukcí a jsou přímo závislá na společnosti. Dále jsem přiblížila Searlovo pojetí způsobů nahlížení na svět a vysvětlila jsem, v čem spočívá kolektivní intencionalita. Na příkladu jsem uvedla, proč je důležité se věnovat otázce intencionality, ať už tedy intencionality jednotlivce nebo kolektivu. Abychom dosáhli úspěšného splnění cíle stanoveného intencionalitou, je nutné si mezi členy společnosti, s nimiž je intencionalita sdílená, rozdělit úkoly potřebné k jejímu naplnění. Na celé situaci je zajímavé, že členové společnosti nemusí znát úkoly ostatních; paradoxně však musí předpokládat, že každý člen svůj přidělený úkol splní.

3. 2. Vznik institucionálních faktů

Nyní se již dostáváme k zajímavější části práce. V první řadě vysvětlím podrobněji, co si představit pod pojmem instituce. Navážu vztahem institucionálních a základních faktů a přejdou ke stěžejní formuli, na níž Searle postavil celé fungování institucionálních faktů. Vše budu zároveň ilustrovat na příkladech.

3. 2. 1. Instituce

V rámci Searlovy teorie se s pojmem instituce setkáváme nespočetněkrát. Jakým způsobem lze vlastně termín definovat, aby vyhovoval našim potřebám? Searle se k problematice staví jednoduchým způsobem. Jako instituce lze pokládat veškeré konstrukty vytvořené lidmi, které bez lidského uznání a akceptování v přírodě jednoduše neexistují. Jak píše Searle, „*tyto věci existují pouze proto, že věříme v jejich existenci*“ (Searle 1995, s. 1). Jako instituci tudíž můžeme považovat rodinu, děkanát fakulty, ale také přirozený jazyk, manželství a nespočet dalších skutečností vytvořených společností.

3. 2. 2. Vztahy institucionálních faktů vůči jiným faktorům

V podkapitole 3. 1. 1. byly vysvětleny rozdíly mezi základními a institucionálními fakty. Existují však mezi nimi sítě vztahů, které jsou v mnohých případech komplexního charakteru. Obecně lze říci, že základní fakta považujeme za nadřazená institucionálním faktům (Searle 1995, s. 34). Bez základních faktů bychom neměli institucionální fakta, která vždy mají určitou fyzickou realizaci a mnohdy jsou od základních faktů přímo odvozená (tamtéž).

Také je důležité zmínit, že institucionální fakta neexistují sama o sobě, ale jsou často součástí komplexních systémů tvořících celek, přičemž v rámci celku musí být jednotlivé instituce rozpoznatelné (Searle 1995, s. 35). Složitost systému vysvětlím na příkladu peněz. Tato instituce indikuje, že k jejímu správnému fungování musíme znát alespoň základní princip směnného obchodu, jak funguje vlastnictví objektů, a spoustu dalších skutečností, o kterých víme, ale neuvědomujeme si jejich vliv při každé manipulaci s penězi.

Další entitou, s níž jsou institucionální fakta neodlučitelně svázaná, je jazyk. Řeč a jazyk pomáhají částečně utvářet institucionální fakta. Nejtypičtějším příkladem tvorby jsou performativní formule (Searle 1995, s. 34). Jedná se tedy o věty typu „*Prohlašuji vás za ...*“, „*Souhlasím s Vámi.*“, „*Tímto prohlašuji jednání za ukončené.*“ Lingvistické komponenty institucionálních faktů nám pomáhají je lépe pochopit (Searle 1995, s. 37). Vztahu jazyka a tvorby sociálního světa se budu věnovat podrobněji v podkapitole 3. 3., jelikož sám Searle považuje vztah za důležitý a vymezuje problematice vlastní kapitolu.

3. 2. 3. Stěžejní formule „X je považováno za¹³ Y v případě C“

Lze říci, že na vzorci „X je považováno za Y v případě C“ Searle zakládá veškeré konstruování a bere jej jako jediný výchozí bod. V tento moment je mou povinností dodat, že díky vlně kritiky, která se jeho směrem nahrnula, přehodnotil v druhé práci věnované sociálnímu konstruování (*Making the Social World*, 2010) svůj postoj a od té doby vzorec považuje jako jednu z možných variant, kterou můžeme v rámci konstruování uplatnit. Jakým jiným způsobem je možné realitu tvořit, vysvětlím při bližším pohledu na druhou práci v podkapitole 4. 3.

Ve formuli se setkáváme se třemi proměnnými. První je X jakožto původní objekt s jeho pravidly a jistou fyzickou podobou (Searle 1995, s. 44). X může dále ústit do Y a C nám říká, za jakých podmínek dosáhneme Y (tamtéž). Abychom X mohli připisovat roli Y, musíme objektu přisoudit novou status-funkci. Ta je udělena na základě nedostatečné specifičnosti samotného předmětu X (tamtéž). Nová status-funkce však nezaručuje, že dosáhneme výsledného Y; k úspěšnému naplnění dochází v případě, že jsme úspěšní ve věci kolektivního přijetí pravidla a novou funkci objektu přijmeme za předmětu vlastní (tamtéž).

Nejjednodušší je vysvětlit formuli na příkladu peněz. Vezmeme-li do rukou bankovku jakékoliv nominální hodnoty a kousek obyčejného papíru a u obou prohlásíme, že se jedná o bankovky, protistrana, jíž je nabízíme, nemusí bankovky akceptovat. V tomto případě nelze vytvořit institucionální fakt deklarací nebo naším souhlasem. Aby se z kousku papíru stala bankovka určité hodnoty, museli bychom ji jako společnost přijmout v procesu kolektivního intencionality a akceptovat nově nabitý status papíru (tamtéž). Zároveň je potřebné, aby X/papír splnil podmínky stanovené kolektivní intencionalitou, díky kterým se z něj stává Y/bankovka (Searle 1995, s. 46). Pokud tedy mluvíme o bankovce, tak musí být vyrobena ze speciálního papíru, vydána Centrální bankou, musí mít různé ochranné prvky, atd. Podmínky musí být splněny všechny bez výjimky (tamtéž).

Nová institucionální funkce a všechna pravidla s ní vytvořená je třeba ve společnosti uznávat a akceptovat, jinak Y ztrácí hodnotu a význam (tamtéž). Pro funkčnost formule je stejně důležitý prvek C, jenž určuje podmínky, za kterých se z X stane Y. Tyto podmínky Searle nazývá konstitutivní pravidla a v některých případech mohou nabýt zákonnou moc. Konstitutivní pravidla mají schopnost tvorby institucionálního chování. Jako příklad k lepšímu znázornění Hindriks (2009, s. 255) uvádí skórování týmu pomocí touchdownu, kterému bez konstitutivního pravidla chybí význam a nic neznamena. Zatímco v rámci hry představuje konstitutivní pravidlo tvořící instituci utkání v americkém fotbalu.

3. 2. 4. Shrnutí podkapitoly

V rámci této podkapitoly jsme se blíže seznámili s institucionálními pravidly. Vysvětlila jsem, jaký vztah mezi sebou mají institucionální fakta a jiné faktory, jako například jazyk, základní fakta o světě a vzájemné vztahy v rámci institucionálních faktů. Dále jsem věnovala pozornost formuli „X je považováno za Y

¹³ Searlovu formuli jsem přeložila z jeho anglického výkladu „X counts as Y in C“, přičemž autor dává důraz především na spojení „counts as“ a považuje jej za synonymum ke kolektivnímu přijetí (Hindriks 2009, s. 256).

v *případě C*“, již považuje Searle za stěžejní při popisu vzniku institucionálního faktu. Popsala jsem veškeré proměnné ve formuli a jaký mezi sebou mají vzájemný vztah. Zjednodušeně řečeno, formule vyjadřuje vznik objektu či skutečnosti Y, přičemž původnímu objektu X připíšeme za určitých podmínek C novou status-funkci. Vše jsem ilustrovala na příkladu peněz.

3. 3. Jazyk ve vztahu k sociální realitě

Považuji za extrémně důležité podtrhnout fakt, že Searle jako jeden z mála považuje jazyk při konstruování za fundamentální. Fakta ve vztahu k jazyku dělí do dvou základních skupin: první skupinou jsou jazykově nezávislá fakta, která ke své existenci nepotřebují instituci jazyka (Searle 1995, s. 61). Jazykovým vyjádřením „*Ráno vychází slunce.*“ nezměníme nic na skutečnosti, že slunce ráno vyjde; událost se odehraje i navzdory chybějícímu lingvistickému vyjádření. Zatímco druhá skupina, jazykově závislá fakta, lingvistické vyjádření vyžadují k existenci (tamtéž). Searle odvodil dvě podmínky, za jakých se fakta stávají závislá na jazyku. První podmínkou je, že mentální reprezentace musí částečně tvořit daný fakt (Searle 1995, s. 63). Navazuje druhou podmínkou, která upřesňuje, že dotyčná mentální reprezentace objektu zájmu musí být závislá na jazyku (tamtéž).

Pro jazyk je typické, že se stává zástupným symbolem objektu nebo faktu (Searle 1995, s. 62). Skutečnosti jsou jazykem zastupovány z několika důvodů. Jazyk je instituce dostupná široké veřejnosti, je konvenční a rozumět jí může každý, kdo se jí naučí (Searle 1995, s. 66). Z toho vyplývá, že jazyk nám usnadňuje identifikaci předmětů, skutečností a situací, a ty můžeme bezprostředně pomocí lingvistických vyjádření sdílet s jiným uživatelem jazyka. Důležitá vlastnost, kterou jazyk disponuje, je sebe-identifikovatelnost (Searle 1995, s. 73). Sebe-identifikovatelnost znamená, že sdělená věta referuje sama o sobě. Nejznámějším příkladem je sdělení „*Tato věta je nepravdivá.*“, přičemž se věta stává sémantickým paradoxem¹⁴: pokud větu považujeme za pravdivou, tak dle logické premisy musí být nepravdivá a naopak (Editoři Encyklopedie Britannica, ©2022).

Co se týká institucionálních faktů, v jejich případě mluvíme vždy o faktech závislých na jazyku (Searle 1995, s. 69). Při absenci jazyka totiž nelze vtisknout význam například bankovkám; bez lingvistického definování významu by nám zbyly pouze kusy různobarevného potištěného papíru bez účelu.

Pokud vezmeme v potaz základní rovnici „*X je považováno za Y v případě C*“ a podrobněji se u ní zaměříme na jazyk, můžeme u jednotlivých prvků vypořádat závislosti na jazyku. X, jakožto objekt či základní fakt, není závislý na jazykové reprezentaci (Searle 1995, s. 71). X přisuzujeme určitou fyzickou podobu, jež existuje i bez lingvistického vyjádření (tamtéž). Přisoudíme-li k X status C, přechází v Y. V tomto přechodu nám pomáhají slova nebo jiné symbolické systémy, bez nichž by naplnění statusu nebylo možné (tamtéž). Je důležité, aby slova představovala jak Y, tak přechod mezi X a Y (Searle 1995, s. 74).

¹⁴ Takto zobrazená věta je považována za nejjednodušší formu tzv. *paradoxu lháře* (také se mu přezdívá Epimenidesův paradox). S konceptem tohoto sémantického paradoxu přišel Epimédes v 6. století před naším letopočtem (Editoři Encyklopedie Britannica, ©2022).

X status-funkci získává pouze díky jejímu kolektivnímu přijetí (Searle 1995, s. 73). Žádná fyzická vlastnost, jíž disponuje X, neúští v přidělení nového statusu-funkce pro X (tamtéž). Mluvíme tedy o tzv. lingvistickém přechodu, protože přidělení statusu-funkce je čistě lingvistická záležitost (Searle 1995, s. 74).

Zjednodušeně řečeno, pro základní fakta nepotřebujeme jazykovou reprezentaci. Fyzická podoba objektu tu bude nezávisle na jejich lingvistickém opisu. Například se jedná o fakta, že v zimě padá sníh nebo že Měsíc krouží okolo Země. Naopak v případě, že je základnímu faktu přidělen status a stane se z něj institucionální fakt, je vždy doprovázen lingvistickou nebo jinou symbolickou reprezentací. Bez reprezentace by institucionální fakt nebyl schopný existovat. Proto dle Searla není možné roli jazyka opomenout.

3. 4. Teoretický výklad institucionálních faktů

V této podkapitole se zaměřím podrobněji na institucionální fakta, jejich vznik a faktory, které je tvoří a udržují. Dodržím Searlův chronologický popis, jako první tedy rozeberu institucionální fakta a jejich opakování, interakce mezi nimi a jejich logickou strukturu. V druhé části se budu zabývat jejich tvorbou a udržováním. Zároveň vysvětlím, jakou roli u institucionálních faktů hraje jejich background.

3. 4. 1. Institucionální fakta: opakování, interakce a logická struktura

Pro institucionální fakta je typické, že na sebe můžeme tato fakta vrstvit – opakovat jejich použití (Searle 1995, s. 80). To znamená, že máme institucionální fakt v podobě „*X je považováno za Y v případě C*“, kdy X je původní skutečnost (dále tuto skutečnost pojmenovávám jako X_1), která pomocí pravidel C a přidělení statusu-funkce vyústí do nové skutečnosti Y (v textu dále označena jako Y_1). Nově vzniklá skutečnost Y_1 může být použita do této rovnice znovu při tvorbě jiného institucionálního faktu (Y_2), jen se z ní stane výchozí skutečnost X_2 (tamtéž). Příkladů opakování faktů najdeme v každodenním životě mnoho, například že o post prezidenta republiky (Y_2) se může ucházet občan země (X_2 , a zároveň Y_1), ve které probíhají prezidentské volby. Zároveň tento člověk (X_1) musel splnit požadavky k dosažení statusu občana (Y_1) dané země (tamtéž). Z tohoto popisu vyplývá, že struktury mezi sebou vzájemně interagují (Searle 1995, s. 81). S institucionálními fakty jsou úzce spjaté také statusové indikátory, jejichž úkol je dát najevo přítomnost konkrétního statusu (Searle 1995, s. 85). Například v případě instituce manželství je indikátorem prsten a oddací listina.

Zajímavé je zamyslet se nad tím, jaký význam vlastně mají institucionální fakta. Searle uvádí, že některá by technicky vzato nemusela existovat (Searle 1995, s. 81). Přeci jen, partneři spolu mohou soužit i bez instituce manželství a pozemek můžeme vlastnit navzdory definování vlastnických práv. Společnost si ale vydobyla, že uznávání takovýchto skutečností musí být oficiální, zakotvené v zákonech spolu s právy a povinnostmi spojenými s těmito institucemi (tamtéž). V opozici k institucionálním faktům stojí sociální fakta, která uznává a akceptuje široká společenská sféra. Od institucionálních faktů se ovšem liší tím, že pojednávané skutečnosti nepřibývá žádný status-funkce a tato fakta nepodléhají větším regulacím, například právním (Searle 1995, s. 88). Searle popisuje další

úskalí, která se pojí s institucionálními fakty, a to je jejich možná společenská nestabilita:

„Když jsou instituce udržovány z velké části zvykem, mohou se celkem náhle zhroutit, přičemž lidé ztratí důvěru v měnu nebo přestanou uznávat jejich vládu jako vládnoucí element“ (Searle 1995, s. 92).

Při přidělování statusů-funkcí objektům si můžeme všimnout, že s sebou nesou určitou moc (Searle 1995, s. 95). Autor uvádí čtyři kategorie, v rámci kterých rozlišujeme různé statusy-funkce a moc s nimi spojenou. První kategorií, o níž Searle pojednává, je symbolická moc. Entitám, jimž je přidělena symbolická moc, je umožněna reprezentace skutečnosti více než jedním způsobem, avšak na rovině významu nedochází k žádné změně (Searle 1995, s. 99). Jako příklad uvádí vyslovení věty „Prší.“ ve vícero světových jazycích. Každý jazyk má svá pravidla, přičemž věty se často budou lišit syntaxí, ale sémantické jádro sdělení ve všech překladech zůstává nezměněno – a to vyjádření skutečnosti, že prší. Druhá kategorie se nazývá deontická a vymezuje práva spolu s povinnostmi, jež se pojí s konkrétním statusem-funkcí. Zároveň reguluje vztahy mezi lidmi (Searle 1995, s. 100).

Další skupinu tvoří čestné funkce, které slouží pouze k ocenění významné osobnosti. Nesou s sebou žádnou moc (Searle 1995, s. 101). Poslední kategorii, o níž autor pojednává, popisuje jako soubor procesních kroků, které míří k dosažení moci, práv a povinností (Searle 1995, s. 102). Tuto kategorii vysvětlím na příkladu kandidatury na prezidenta (libovolné organizace či instituce). Už jen samotná nominace na tuto funkci je jedním z kroků potřebných k získání postu. Dalším krokem je obdržení dostatečného počtu hlasů. V případě, kdy jedinec někoho nominuje anebo pro někoho hlasuje, má určitý druh moci, s níž ale nepřichází žádný nový status-funkce. Pouze se těmito procesy přiblíží k cíli a k získání statusu-funkce.

Co se týče logické vazby mezi jednotlivými prvky formule, Searle cílí především k popsání nejdůležitějšího přechodu; a to momentu, kdy se z X stává Y (Searle 1995, s. 104). Jak už jsem zmínila, při přidělení statusu-funkce objektu X musí zároveň probíhat proces kolektivního přijetí skutečnosti Y, se kterým jsou pevně spjatá přesvědčení a názory společnosti přijímající institucionální fakta (tamtéž). Logická struktura charakterizovaná Searlem je aplikovaná do vzorce „*X je považováno za Y v případě C*“, přičemž slovní spojení „*je považováno*“ má sílu něco udělat, v tomto případě daný institucionální fakt (tamtéž). Tuto sílu definoval jako (*S dělá A*), kdy pod S dosadíme výraz referující buď ke skupině, nebo k jednotlivci, zatímco A pojmenovává činnost nebo akci, včetně těch negativních (tamtéž). Z nastíněné skutečnosti vyplývá rovnice, kterou Searle pro logické vazby používá jako nejjednodušší východisko (Searle 1995, s. 112):

„My akceptujeme (S má moc (S dělá A)).“¹⁵

Z tohoto jednoduchého vzorce lze odvodit další, a to například záměnou výrazu *má moc* za vyjádření nutnosti skutečnosti *je vyžadováno* nebo vyjádření povolení skutečnosti *je povoleno* (Searle 1995, s. 104). Při kompletním dosazení proměnných může rovnice vypadat následujícím způsobem:

¹⁵ Rovnice je přeložena ze Searlova originálu „*We accept (S has power (S does A)).*“

„My akceptujeme (S, držitel X, je oprávněn (S může koupit pomocí X něco v maximální hodnotě 5 dolarů)),“

přičemž X reprezentuje kousek papíru, a X je považováno za Y, pětidolarovou bankovku (Searle 1995, s. 105). Tímto jednoduchým způsobem lze popsat stvoření institucionálního faktu v podobě Y.

3. 4. 2. Institucionální fakta: tvorba a udržování

Při zkoumání institucionálních faktů jsou důležitá čtyři hlediska, jimiž se můžeme zabývat: instituce, její využití při tvorbě institucionálních faktů, „život“ těchto faktů a jakým způsobem jsou označené (Searle 1995, s. 113). Způsobů, jakými lze stvořit institucionální fakt, je vícero. Tím nejjednodušším je vytvoření faktu pomocí přidělení statusu-funkce původnímu objektu (Searle 1995, s. 116). Status-funkci lze při tvorbě faktu nahradit performativní formulí (tamtéž). Čím je pro společnost existence institucionálního faktu důležitější, tím spíše je vyžadováno vytvoření tohoto faktu pomocí performativní formule (tamtéž).

Jako jeden z příkladů Searle uvádí vyhlášení války (tamtéž) a skvěle jej lze pozorovat v současnosti. Píše se 24. únor roku 2022 a společnost se probouzí do zcela jiného světa. Rusko vpadlo na Ukrajinu. Ale jak je možné, že v dnešní době se může rozpoutat něco tak barbarského jako válka? Pozor, o válce mluvit nemůžeme, jsme pouze svědky speciální vojenské operace, jak vpád ruských vojsk na ukrajinské území nazval ruský prezident Vladimir Putin. Tím, že válečný konflikt pojmenoval mírnějším označením, se Putin snaží v ruských občanech evokovat „správnost“ jeho rozhodnutí a zlehčit to, co svým činem rozpoutal. A snaží se přesvědčit nejen ruské občany. Podle online encyklopedie Britannica se speciální vojenská operace od války liší ve třech aspektech: způsob využití vojenských sil z ekonomického hlediska, smýšlení o rizicích a následcích konfliktu a složení vojenských sil (Kiras, ©2022).

V mnohých aspektech konflikt odpovídá válce (například branná povinnost obyčejných mužů na obou válečných stranách, likvidování civilních cílů ze strany Ruska, kompletní devastace některých míst), ale minimálně užitím termínu „speciální vojenská operace“ si zajistil mírnější kroky ze strany Západních zemí. Jediné, co Rusko od Západu pociťuje, jsou vesměs ekonomické sankce v podobě omezení kapitálových a finančních trhů, zakazy obchodování s určitými surovinami a produkty, dále zakazy vstupu vybraných ruských oligarchů na území Evropské unie, uzavření vzdušného prostoru nad Evropskou unií a další (Reakce EU na invazi Ruska na Ukrajinu, 2022). Dopady nevyhlášení války jsou takové, že Západní země Ukrajinu zásobují zbraněmi, snaží se Rusko oslabit ekonomicky, ale pokud by byla válka oficiálně deklarována, je pravděpodobnější, že bychom byli svědky přímého zásahu světových velmocí proti Rusku.

Dále v rámci institucionálních faktů potřebujeme nějaký zástupný objekt či symbol, abychom naši příslušnost k danému faktu byli schopni oficiálně reprezentovat. K tomuto účelu slouží statusy-indikátory, jež poukazují na přítomnost institucionálního faktu (Searle 1995, s. 119). Nejběžnějším příkladem indikátoru je podpis na smlouvě jako závazek, že budu pracovat pro určitou společnost nebo že si kupuji pozemek; dále jím může být snubní prsten, pracovní uniforma, volební odznáček a další. Dá se o nich říct, že indikují status držitele, který společně s tímto statutem nabývá také práva a povinnosti (tamtéž).

3. 4. 3. Background stojící za institucionálními fakty

K vytvoření a udržování institucionálních faktů nám pomáhá tzv. background za nimi stojící. Ve své podstatě mluvíme o backgroundu jako o setu neintencionálních nebo před-intencionálních kapacit, jež umožňují vědomé fungování faktů (Searle 1995, s. 129). Dá se říci, že background tvoří naše touhy, intence a jiné vnitřní stavy. V lingvistické rovině se background liší nejčastěji v kontextu. Jako příklad Searle uvádí anglické sloveso *cut*: lze jej použít do slovního spojení *cut the grass*, *cut the cake* anebo *cut the cloth*, význam slovesa zůstává stejný, avšak liší se v pravdivostních podmínkách jednotlivých spojení anebo v podmínkách uspokojení (Searle 1995, s. 130). Naše znalosti o světě nám zároveň brání v nekonečné interpretaci – v případě, že jsme požádáni o posekání trávy větou „*Please, for the love of God, cut the grass already!*“, výsledkem nemůže být skutečnost, že jedinci doneseme v reakci na jeho prosbu kus látky (tamtéž).

Dále background dokáže přiřadit objekty, s nimiž se setkáme, do správných kategorií na základě předchozí zkušenosti (Searle 1995, s. 133). Spolu se správným zařazením objektu do kategorie se pojí očekávání konkrétního scénáře (respektive konkrétní interakce s objektem), které nám pomáhají kooperovat s okolním světem (Searle 1995, s. 135). Také každý člen společnosti musí mít určitým způsobem nastavený set motivačních dispozic, jež podmiňují strukturu těchto dispozic a dávají smysl jedincovým přesvědčením a intencím (tamtéž).

Zároveň Searle upozorňuje, že není možné považovat pravidla a background za ekvivalentní výrazy (Searle 1995, s. 145). Konstitutivní pravidla regulují naše chování v rámci institucionálních faktů, ale při například placení účtu v restauraci se jimi neřídím vědomě, tj. že v hlavě nepřemýšlím nad tím, že peníze jsou prostředek směny; že musí mít veškeré bezpečnostní prvky, jinak jsou považovány za falešné; že číšník mne obsluhující je zaměstnancem s platnou pracovní smlouvou a dostává za svou práci zaplacenou formou mzdy. S těmito pravidly jednotlivých institucí se seznámím v průběhu života a na jejich základě si rozvinu dispozice, které s konstitutivními pravidly při dalších setkáních interagují (tamtéž). Zjednodušeně řečeno, mechanismus vysvětluje chování v rámci instituce a zároveň je vysvětlen systémem pravidel (tamtéž).

3. 4. 4. Shrnutí podkapitoly

V podkapitole 3. 4. jsem čtenáře provedla základní strukturou institucionálních faktů. Přiblížila jsem, jakým způsobem se mohou opakovat a vzájemně vrstvit, přičemž nejpodstatnější věcí je, že nové X může tvořit původní Y z nižšího stupně institucionálních faktů (například peníze se mohou stát novým X, když vysvětlujeme zakoupení výrobku/Y). Poté jsem vysvětlila logickou strukturu faktů, alespoň v její základní podobě. Searle strukturu pojmul do rovnice „*My akceptujeme (S má moc (S dělá A))*“, která platí pro jakýkoliv přechod X v Y.

Poté jsem se přesunula k objasnění vzniku institucionálních faktů a různých způsobů, jakým lze vzniku dosáhnout (vše jsem ilustrovala na příkladu konfliktu Ruska a Ukrajiny). Dále jsem uvedla, že pro institucionální fakta je podstatné, aby byla reprezentovatelná. K tomuto účelu nám slouží tzv. statusy-indikátory. No a v neposlední řadě jsem představila background, a jakou roli v rámci institucionálních faktů sehrává (lingvistický kontext, dispozice jedince).

4. John Searle a *Making the Social World*¹⁶

Druhá kniha s tematickým zaměřením na sociální konstruování od Johna Searla je, jak on sám tvrdí, všeobecným přehledem problematiky (Searle 2010, s. 19). Zatímco první práci považuje za specificky zaměřenou na konkrétní příklad tvorby institucionálních faktů, v knize „*Making the Social World*“ se snaží položit základy celé teorii. Za hlavní rozdíl mezi díly považuje, že v první práci (1995) opomíjí důležitost deklarování statusu-funkce: jako stěžejní považoval formuli „*X je považováno za Y v případě C*“, avšak v nynější práci uznává, že se jedná o jednu z možných variant, které lze použít při tvoření institucionálních faktů (tamtéž).

Dále vidí rozdíl v tom, že institucionální fakta ke své existenci nevyžadují přítomnost instituce (tamtéž). Rovněž zmiňuje, že při přidělování statusu-funkce není vyžadována přítomnost existujícího objektu nebo osoby, jako příklad uvádí vznik korporací (tamtéž). A poslední, neméně důležitý poznatek, je nepotřebnost kolektivního uznání skutečnosti v případě některých specifických faktů, jako například přítomnost hospodářské recese, aniž by účastníci finančních transakcí znali a dokázali vysvětlit fenomén (Searle 2010, s. 20). Řečeno shrnujícím způsobem, práce „*Making the Social World*“ cílí k rozšíření dosavadních poznatků o teorii sociálního konstruování a případně vyjasnění jistých pojmů z díla předchozího.

4. 1. Intencionalita, kolektivní intencionalita a přidělení funkcí¹⁷

Pojem intencionalita pojednává o kapacitě mysli, která se soustřeďuje na objekty a situace ve světě. Intencionální stavy se vždy k nějaké skutečnosti vztahují nebo o něčem pojednávají (Searle 2010, s. 25). Tyto stavy lze rozdělit do dvou komponentů: typ stavu takový, jaký ho pozorujeme a jeho obsah (Searle 2010, s. 27). Pod typem stavů má Searle na mysli, zda se jedná o naše přesvědčení, přání, obavu a podobně. (tamtéž). Při těchto stavech lze rozlišit, jestli splňují pravdivostní podmínky: v případě, že z těchto stavů můžeme odvodit, jestli jsou pravdivé nebo nepravdivé, mluvíme o tzv. „*mind-to-world*“ kompatibilitě podmínek; při všech ostatních případech hovoříme o „*world-to-mind*“ kompatibilitě (Searle 2010, s. 28). Podmínky uspokojení jsou nejčastěji reprezentovány intencionálními stavy, přičemž je důležité dodat, že tyto stavy jsou pevně spojené s backgroundem, který jsem specifikovala v podkapitole 3. 4. 3. (Searle 2010, s. 30). K backgroundu přidává tzv. network, do nějž zahrnuje skupinu intencionálních stavů, které jsou však z velké části v daný moment nevědomé (tamtéž).

Dále rozděluje intencionalitu na dvě podskupiny: v první skupině intencionalitu předchází provedení zamýšleného činu, při druhé probíhá intencionalita souběžně se zamýšlenou činností a je součástí té činnosti¹⁸ (Searle 2010, s. 33).

¹⁶ Prezentuji zde pouze odlišnosti od první knihy a nově prezentované poznatky. Terminologii použitou v prvním Searlově díle již nebudu dále vysvětlovat, jelikož jsem tak učinila celkem obsáhle v rámci knihy „*The Construction of Social Reality*“.

¹⁷ Searle v pojednávání o intencionalitě zmiňuje, že terminologii převzal ze svého díla *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind* (1983) a snažil se nastínit její základy. Ve zmíněné knize je problematika popsána podrobněji.

¹⁸ Pro první uvedenou skupinu můžeme užít synonymního výrazu *plán*, druhé skupině odpovídá výraz *rozhodnutí* (Searle 2010, s. 33).

Intencionalita probíhající během činnosti je složena ze dvou částí, intence vykonat činnosti a samotné činnosti (tamtéž). Searle zdůrazňuje, že pro naplnění intencionality je důležité, aby byly dodrženy stanovené podmínky (Searle 2010, s. 36). Jako příklad uvádí, že pokud se jedinec rozhodne být bohatým, nezáleží na způsobu, jakým bohatství dosáhne; ale pokud je jeho intencionalitou vydělat hodně peněz, a díky tomu se stát bohatým, případná výhra v loterii nenaplní jeho touhu vydělat peníze, a tím pádem neuspokojí svou původní intencionalitu (tamtéž). Vše popsané v tomto odstavci lze aplikovat na kolektivní intencionalitu, jež byla definována v podkapitole 3. 1. 3. Jediné, co je nutno k problematice kolektivní intencionality dodat, je, že při vykonávání mé přidělené části v rámci konkrétní skupiny a konkrétní intencionality musím předpokládat, že ostatní členové skupiny vykonávají svou přidělenou část (Searle 2010, s. 52).

Searle upravuje svou terminologii, přičemž se snaží omezit používání spojení kolektivní akceptace skutečnosti, jelikož tím navodil pocit, že do určitého stupně musí být každá skutečnost bezpodmínečně schválena, místo tohoto výrazu používá spojení kolektivní uznání skutečnosti (Searle 2010, s. 57). Kolektivní uznání nevyžaduje spolupráci jedinců jako kolektivní intencionalita, je nutné tedy rozlišovat mezi intencionalitou a uznáním a nezaměňovat je (Searle 2010, s. 58). S kolektivní intencionalitou jsou úzce spjaté statusy-funkce, jež ke své existenci přímo vyžadují kolektivní intencionalitu (Searle 2010, s. 59). Z toho vyplývá následující:

„Entita má určitý status a kolektivní uznání tohoto statusu povoluje entitě vykonat status-funkci“ (tamtéž).

4. 2. Jazyk z biologického a sociálního hlediska

O jazyku se dá říci, že je všemocným nástrojem. S jeho pomocí dokážeme vyjádřit širokou škálu pocitů, skutečností, pravd o světě a vlastně cokoliv, na co si vzpomeneme. Jak jsem již zmínila dříve v podkapitole 3. 4., jazyk převážně tvoří instituce a také institucionální fakta, která bez jazyka vůbec existovat nemohou (Searle 2010, s. 63). Searle se v pojednání o jazyku rozepisuje o faktorech, jimiž se lidská komunikace liší od té zvířecí. Výrazným prvkem, v němž spatřuje zásadní rozdíl, je sémantika. Lidé dokáží přisoudit vlastnosti objektům okolo sebe, přiřadit si je do různých kategorií, vyjádřit různá specifika objektu, ale také si dokáží představit nepravdivé scénáře a vůbec o nich přemýšlet.

Searle jako konkrétní příklad uvádí, že pes si může myslet, že někdo přichází za dveře, ale nemá kapacitu mysli na nepravdivou myšlenku, že dveře přichází za někým (Searle 2010, s. 68). Zvířata také vnímají objekty v jejich bezprostřední blízkosti, avšak koncepty s nimi spojené jim jsou cizí; autor k vysvětlení znovu použil příklad psa a jeho percepce zloděje: pes jej vnímá, ale to, že zloděj patří do určité kategorie a díky ní se mu připisují určité vlastnosti, už vnímat nedokáže (Searle 2010, s. 70).

V případě jazyka je též nutné rozlišovat, jestli mluvíme o pouhém vyjádření skutečnosti anebo o její reprezentaci ve světě (Searle 2010 s. 72). Hlavní rozdíl mezi řečenými kategoriemi spočívá v pravdivostních hodnotách: při vyjádření skutečnosti o světě lze říci, zda se jedná o pravdu nebo lež; u reprezentace toto hledisko také můžeme najít, ale není podmínkou pro jeho existenci (tamtéž). Pokud v jazyce dokážeme skutečnost reprezentovat, tak-

těž jsme schopní vytvořit realitu pomocí těchto reprezentací; přesněji řečeno, umíme vytvořit pro tyto reprezentace práva s ní spojená, povinnosti, závazky a přesvědčujeme ostatní o jejich akceptaci pomocí řečových aktů (Searle 2010, s. 84). Jazyk také ve své struktuře a jeho užití obsahuje sociální závazky; to znamená, že například při vyslovení skutečnosti, že venku prší, sdělují své přesvědčení, že venku prší a zavazují se k pravdivostní hodnotě této skutečnosti (Searle 2010, s. 81). Sdělená věta je řečovým aktem a každý typ řečového aktu obsahuje určitý element závazku (Searle 2010, s. 83).

4. 3. Instituce a institucionální fakta

Jak jsem již několikrát zmínila, jazyk je pro institucionální fakta stěžejním prvkem, protože jsou jím tvořena. Tato fakta odlišíme od základních faktů otázkou „*Implikují fakta nebo skutečnosti nabytou moc, jako například práva, povinnosti, závazky, apod.?*“ (Searle 2010, s. 91). Abychom mohli skutečnost považovat za institucionální fakt, je třeba ji kolektivně akceptovat, připsat jí status-funkci a musíme mít taktéž bohatý symbolický aparát na reprezentaci skutečnosti (Searle 2010, s. 100). K reprezentaci se ve většině případů používá jazyk.

Searle se oproti Hackingovi vyjadřuje rozdílně ve věci kategorizování členů společnosti: za konstruované nepovažuje alkoholiky, intelektuály, nudné lidi a podobné kategorické skupiny, protože jim nepřibývá v rámci jejich pojmenování žádná nová status-funkce (Searle 2010, s. 92). Naopak v Hackingově terminologii bychom tyto jmenované skupiny mohli zařadit mezi *ideje*, jako konkrétní kategorie občanů s určitými povahovými rysy, přičemž jednotlivé objekty v rámci své kategorie interagují se svým bezprostředním okolím, a těmi interakcemi utváří povahové rysy specifické pro danou kategorii.

Searlův názor na tvoření institucionálních faktů se zde oproti předchozí práci liší. K nám již známé formulaci „*X je považováno za Y v případě C*“¹⁹ se přidávají dva další způsoby tvoření. První typ tvoření je vznik institucionálního faktu bez účasti instituce (Searle 2010, s. 94). Fungování tohoto typu tvorby lze nejlépe vysvětlit na příkladu. Budeme pojednávat o kmenu, jenž dosud neuzívá řeč, bydlí někde v lesích a konec svého území si ohraničil kameny. Tyto kameny reprezentují skutečnost, a to hranici území, již má zakázáno překročit. Členové kmene koncept slova hranice neznají, ale vědí, že je zakázáno za tuto hranici vkročit. O kamenech tedy můžeme říct, že se vyvinuly v něco víc než jen svou fyzickou podobu, což zapříčinila kolektivně akceptovaná skutečnost, že za žádné okolnosti nesmí nikdo z kmene překročit kameny (Searle 2010, s. 94). Obecně řečeno, členové kmene přiřadili status-funkci Y předmětu X v kontextu C, přičemž nebyla využita instituce, v tomto případě jazyk (Searle 2010, s. 95).

Další způsob tvoření se vyvinul z původního, jedná se o komplexnější variantu „*X je považováno za Y v případě C*“. Komplexnější je v tom smyslu, že vyžaduje širokou škálu pravidel a jejich právní zakotvení v legislativě (Searle 2010, s. 97). Liší se rovněž v proměnné X, protože neexistuje žádný fyzický objekt, jemuž bychom přisoudili status-funkci Y a k němu náležející práva a povinnosti. Za X považujeme deklaraci v podobě splnění právních podmínek pro vznik X

¹⁹ Ačkoliv Searle formulaci považuje jako jednu z možných variant, „*X je považováno za Y v případě C*“ je nejčastější variantou institucionálních faktů, s níž se setkáme (Searle 2010, s. 96).

a prohlášení, že vzniklo X (Searle 2010, s. 98). Příklad, jenž uvádí Searle, je založení korporace (tamtéž). Nesmíme opomenout, že s připsáním statusu-funkce jejímu držiteli také udělujeme určitou moc, například se může jednat o získání práva volit (Searle 2010, s. 102). O rozdílných kategoriích moci budu mluvit v podkapitole 4. 5.

4. 4. Racionalita ve vztahu k institucionálním faktům

Instituce a tvoření institucionálních faktů je úzce spjata s racionalitou. Searle vyvozuje, že jednání předchází *rozhodnutí* (viz podkapitola 4. 1.), zároveň toto rozhodnutí, stejně jako předcházející intence, může být výsledkem tzv. sylogismu²⁰ (Searle 2010, s. 125). Dále autor vysvětluje logické kroky, jež vedou od prvotního impulzu, a tím je touha provést činnost, až k samotnému provedení. Prvním krokem, jenž popisuje, je souhrnný důvod jednání, který tvoří přesvědčení a touhy (Searle 2010, s. 126). Vše uvádí na příkladu deště; jeho touhou je zůstat suchý a jeho přesvědčením je, že pokud si vezme deštník, zůstane suchý. Touha zůstat suchý je zároveň motivátorem pohánějícím člověka držet se svého souhrnného důvodu jednání (tamtéž). Deštník, který si s sebou beru, je prostředek, pomocí něhož se snažím dosáhnout svého souhrnného důvodu jednání (tamtéž). Veškeré logické kroky vyústí v samotnou akci, že si s sebou ven vezmu deštník.

Je důležité dodat, že některé prostředky nevedou k úspěšnému splnění souhrnného důvodu jednání, pouze jej tvoří (tamtéž). Jako příklad Searle uvádí, že mým přáním je vyslovit větu ve francouzštině. Vyslovení věty „*Il pleut.*“ mne nenutí pronést větu ve francouzštině; je přímou reprezentací mé touhy, a to vyslovit větu ve francouzštině (tamtéž). Dá se říci, že představuje završení mého přání/touhy (tamtéž).

Touhy mezi sebou mají také určenou hierarchii: primární touha často vede k sekundárním touhám, jež jsou podmíněné existencí tužeb primárních (Searle 2010, s. 127). Jako příklad uvedu touhu získat akademický titul ve vztahu se státními závěrečnými zkouškami. Pokud mluvíme o primární touze získat akademický titul, sekundární touhou může být například absolvování státní závěrečné zkoušky. V případě, že bychom věděli, že samotné závěrečné zkoušky nám žádný výsledek nepřinesou, neměli bychom důvod je absolvovat. Jelikož ale vedou k souhrnnému důvodu jednání, a to získání titulu, jejich absolvování je nutným krokem k naplnění touhy získat titul. A pokud člověk má důvod, jež pohání touha, je platný pouze tehdy, když jej ten konkrétní jedinec uzná za validní (tamtéž). Důvod můžeme uznat jako validní tehdy, když jej chápeme a věříme mu (Searle 2010, s. 131). V případě souhrnného důvodu jednání nelze přemítat pouze nad touhami nebo přáními. Do souhrnného důvodu jednání patří taktéž povinnosti a závazky. Tudíž se může stát, že u některých povinností nebo jiných, zavazujících činností, obsažených v souhrnném důvodu, člověk vědomě nevykoná tuto požadovanou činnost. K naplnění závazku jim chybí většinou motivace (Searle 2010, s. 129).

²⁰ Sylogismus je pojem z logiky, jež vyjadřuje odvozený výrok z dvou předpokladů (Štěpán, 2012).

4. 5. Moc deontická, moc backgroundu a jiné

Abychom mohli začít hovořit o různých kategoriích moci, potřebujeme si nejdříve vymežit, co považujeme za moc. Podstatný rys moci je, že s ní jednáme jako s jednotkou, u které měříme kapacitu využití (Searle 2010, s. 145). O moci mluvíme i tehdy, když nebyla příslušným jedincem nikdy použita. Pokud zkoumáme hledisko moci, tak dosazujeme do již známého vzorce „*X má moc udělat A*“ (Searle 2010, s. 146). Pokud aplikujeme moc na jiného člověka, dokážeme ho přimět k vykonání činnosti, ať už chce činnost vykonat nebo ne (Searle 2010, s. 147). V případě, že subjekt chce vykonat činnost, nemá nad ním nabytá moc konatele žádný vliv (tamtéž).

Aplikace moci se provádí bez použití fyzických sil (tamtéž). Jediné síly, které jsou při manifestaci moci použity, jsou ty symbolické, jako například slib nebo závazek (Searle 2010, s. 148). Searle přikládá důležitost tzv. moci backgroundu, jež považuje z velké části za nevědomou (Searle 2010, s. 155). Tato moc vyvíjí nátlak na oblasti běžného života, a pomocí norem určuje a omezuje podobu konkrétních typů chování, jako sociální, sexuální, verbální a další (tamtéž). V případě, že jedinec poruší normy upravující chování, může očekávat trest v podobě vyloučení ze společnosti. Pokud jsou normy zakotveny legislativou, může jedinec očekávat legislativní postih (Searle 2010, s. 57).

4. 6. Shrnutí kapitoly

V kapitole jsem čtenáře seznámila s druhou Searlovou prací „*Making the Social World*“ a provedla jej hlavními Searlovými myšlenkami, které korespondují nebo doplňují názory z jeho první knihy, „*The Construction of the Social Reality*“. Termíny definované jeho první prací jsem znovu nevysvětlovala, jelikož jsem tak učinila ve výkladu zahrnutém v kapitole 3. Upřesnila jsem jeho názory vztahované k intencionalitě a vysvětlila jsem, jakým způsobem intencionalita v rámci společnosti funguje. Podrobněji jsem upozornila na roli jazyka v konstrukci reality, uvedla další aspekty, v nichž se odlišujeme od zvířat, a díky nimž je nám umožněno vytvářet sociální konstrukty. Nejpodstatnější částí, lišící se od původního výkladu z první práce, je část pojednávající o různých způsobech tvoření institucionální reality. K původnímu vzorci přidává dva další způsoby tvorby, přičemž druhý jmenovaný je komplexnějším rozšířením původního vzorce. Dále Searle vysvětluje vztahy mezi racionalitou a institucionálními fakty, přičemž logické poslovnosti akcí jsou zastoupeny taktéž v tvorbě faktů a jejich plnění. Nakonec se zabývám různými druhy moci zakomponovanými ve statusu-funkci.

5. Závěr

Jedním z cílů mé práce bylo vytvořit základní přehled o sociálním konstruování. Začala jsem tím, že jsem v odborných definicích sociálního konstruktivismu hledala společné rysy, jež lze obecně připisovat sociálním konstruktům a konstruktivistům. Hlavní rys, co sdílí všichni konstruktivisté, je skutečnost, že svým sociálně-konstruktivistickým bádáním upozorňují na určité konstrukty (jako například rasismus, gender nebo kvarky) a zvyšují o nich povědomí ve společnosti. Nejčastěji jsou předmětem zkoumání objekty, jejichž funkce či existence jsou ve společnosti považovány za samozřejmé. Konstruktivisté přikládají velký vliv na podobu konstruktů sociálním interakcím.

Výše jmenované hodnoty sdílí i sociologové Peter Berger a Thomas Luckmann. Autoři ve svém pojednání o realitě každodenního života zkoumají společnost jako sociální konstrukt. Tvrdí, že společnost je výsledkem sociálních interakcí a vysvětlují procesy, jimiž jedinec prochází, aby se stal plnohodnotným členem společnosti. V centru zájmu autorů tudíž stojí člověk a jeho interakce s okolním světem. Jak už jsem vyjádřila v komparaci se Searlem, domnívám se, že Berger a Luckmann nepostihují širokou škálu skutečností, jež by mohly být nazývané konstrukty. Jejich pohled se zaměřuje na to, jakým způsobem si lidé vytvářejí svět okolo sebe a jak vysvětlují principy fungování společnosti. Osobně mi v jejich přístupu chybí podrobnější popis, jakým způsobem mohou konstrukty vznikat. Přístup autorů považuji za deskripci toho, jak byla vytvořena společnost a jak dále funguje. Domnívám se, že ve věci sociálního konstruování je značně důležité se věnovat roli jazyka. Což také oceňuji u Searlovy práce, v níž připisuje jazyku moc tvořit a tuto skutečnost ilustruje na příkladech.

Jistou podobnost sociologického přístupu Bergera a Luckmanna se Searlem však najít můžeme. Berger s Luckmannem hovoří o procesu objektivace, což v podstatě znamená, že jedinec nemůže ovlivnit podobu instituce, ale musí přijmout její pravidla a tato instituce nutně musí být přijata celou společností. To samé říká Searle o institucionálních faktech s tím rozdílem, že proces nenazývá objektivací, ale kolektivní akceptací faktu. Jako rozdílné lze považovat to, že se Searle domnívá, že v rámci kolektivní intencionality je nezbytně nutné, aby jedinec splnil svůj přidělený úkol; což v Searlově podání ukazuje, že jedinec může mít přímý vliv na podobu institucionálního faktu.

Co se týká koncepce sociálního konstruování filozofa Iana Hackinga, tak se značně přibližuje k Searlově koncepci. Určil podmínky, které rozlišují konstrukty od ostatních skutečností, celý jeden způsob konstruování je věnován jazykovým dovednostem. Co mi na Hackingově přístupu přijde přínosné, je dělení různých stupňů oddanosti vůči sociálnímu konstruktivismu, čímž bere v potaz názorovou odlišnost konstruktivistů (důvody jsem dál rozebrala v podkapitole 2. 2. 6.). Stejně tak i u Hackinga platí má poznámka, že bych uvítala podrobnější rozbor, jak může takový konstrukt vzniknout.

V případě Hackinga a Searla můžeme mluvit o různých paralelách, které porovnáním prací vznikají. Například Hacking objasňuje, že konstrukce se dá vyložit dvěma způsoby: jako proces trvající v čase a jako výsledný produkt procesu (Hacking 2006, s. 64). Procesem můžeme nazvat už samotný (Searlem popsaný) přechod X v Y, přičemž skutečnost Y se znovu může stát objektem X

pro další stvoření institucionálního faktu. Tímto způsobem se proces může vyvíjet tak dlouho, dokud dokážeme přiřazovat skutečnostem nové statusy-funkce. Skvěle jako ukázka opět poslouží příklad peněz. Historickým vývojem vznikla potřeba směnného obchodu, ta vyústila ve vytvoření platidel v podobě například mušlí, později drahých kovů, až se začaly razit mince, vyrobily se první papírové bankovky a dnes už z velké části ani fyzické peníze nepotřebujeme, jejich podstatnou část máme ve virtuální podobě na bankovních účtech. Přesto mezi autory nastává rozpor ohledně toho, co lze za konstrukt považovat. Příklad jsem uvedla v poznámce č. 20 (s. 25).

Další podobnost, které si můžeme mezi Searlem a Hackingem všimnout, spočívá v uvažování o různých silách, které se za konstrukty ukrývají. Hacking se je snaží odhalit pomocí metody, již nazval demaskování (demaskující způsob konstruktivismu popisují v podkapitolách 2. 2. 3. a 2. 2. 4.). Tento proces směřuje k odhalení moci za konstruktem, přičemž cílem demaskujícího konstruktivisty je oslabit ji. Searle také vnímá, že s přisouzením statusů-funkcí objektu se pojí moc, avšak nemusí být nutně negativní, jak to v případě demaskování vnímá Hacking. Moc v podání Searla je specifickou entitou, která například dokáže regulovat naše chování.

Jako hlavní úkol jsem si vytyčila představit právě Searlovo pojetí sociálního konstruování a vytvořit komparaci dvou jeho prací. Jeho filozofické zkoumání sociální konstrukce je postaveno na schopnosti jazyka vytvořit a reprezentovat skutečnosti. Vysvětluje, jakými způsoby se lidská komunikace odlišuje od zvířecí, jakou roli hraje logika a myšlení při použití jazyka a zároveň při tvorbě institucionálních faktů. Tato fakta Searle považuje za stěžejní v obou pracích a prakticky je možné pojmenování institucionálního faktu považovat za ekvivalentní k výrazu konstrukt.

Institucionální fakta představují skutečnosti, jež si vytvořil člověk, a jsou svou existencí na společnosti přímo závislá. Searle jejich vznik popisuje tak, že ve světě už máme určitý fyzický objekt X, jemuž přisoudíme za specifických podmínek C status-funkci, a tím se z objektu stane skutečnost Y. Podmínky, jež nám přibližují situaci, za které se z X může stát Y, Searle pojmenovává jako konstitutivní pravidla. Teorii doplňuje o poznámku, že ne vždy musíme mít fyzicky přítomné X, jemuž přisuzujeme určitý status-funkci (svou tezi dokládá na příkladu vytvoření korporátní společnosti). Jinak status-funkce slouží k připsání práv a povinností objektu, jemuž je udělen.

K zajištění funkčnosti institucionálních faktů je potřebné, aby fakta byla společností kolektivně uznávána a aby byla zastoupena vhodným symbolickým aparátem (nejčastěji institucionální fakta reprezentuje jazyk). Zjednodušený popis fungování institucionálních faktů lze aplikovat na všechny sociální konstrukty, na něž si vzpomeneme: manželství, peníze, prezidentský post, touchdown, žlutou stuhu a spoustu dalších, jež vytanou na mysl. Při formulování institucionálních faktů do hry vstupují také jiné faktory, jako například background nebo network. Background tvoří naše touhy, přání a intencionální stavy, které přímo ovlivňují podobu institucionálních faktů a často v sobě zahrnují jistou moc.

Je nutné dodat, že ačkoliv Searlův přístup vůči sociálnímu konstruktivismu považuji za velmi přínosný, nemusí se jednat o jedinou správnou možnost, jak vysvětlit tuto problematiku. Jeho výklad řeší především vztah jazyka ke kon-

struování. Searle navíc pojal otázku sociálního konstruování komplexně a cílil k jejímu podrobnému popisu, od kroků předcházejícím vzniku po samotné vytvoření konstruktů až k jeho udržování a v některých případech také rozpadu. Jak jsem již několikrát zmínila, v Searlově přístupu naopak postrádám jakékoliv rozlišení různých způsobů nahlížení na sociální konstruktivismus. Taktéž se domnívám, že dnešní moderní společnost se částečně vrací zpět k obrazovému vyjadřování. Žádný z představených autorů se (logicky) nezabýval tím, že část dnešní mladé generace se realizuje pomocí příspěvků na sociálních sítích, přičemž tyto příspěvky jsou z podstatné části tvořeny fotografiemi. Avšak pro pochopení sociálního konstruování cítím, že by při dalších zkoumáních této disciplíny bylo nezbytně nutné se alespoň z části fotografiemi zabývat, pokud chceme pochopit vybrané fenomény, které dominují dnešní moderní společnosti.

6. Literatura a zdroje

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN, 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-85959-46-1.

BURR, Vivien, 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge. ISBN 0-415-10405-X.

CROSSMAN, Ashley, 2002. What Is Typification?. *ThoughtCo*. [online]. New York: Dotdash Meredith, 2. března 2017 [cit. 2022-08-23]. Dostupné z: <https://www.thoughtco.com/typification-3026721>

Editoři Encyklopedie Britannica, ©2022. Liar Paradox. *Encyklopedia Britannica* [online]. USA, Velká Británie: Encyclopædia Britannica, editováno 14. ledna 2017 [cit. 2022-12-06]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/liar-paradox>

GALBIN, Alexandra, 2014. An Introduction to Social Constructionism. *Social Research Reports*. 26(1). ISSN 2066-6861. Dostupné také z: https://www.researchreports.ro/images/researchreports/social/srr_2014_vol026_004.pdf

HACKING, Ian, 1999. *The Social Construction of What?*. 5. vydání. United States of America: Harvard University Press. ISBN 0-674-81200-X.

HACKING, Ian, 2006. *Sociálna konštrukcia - ale čoho?: Čo je a čo nie je sociálnou konštrukciou*. Přeložil Juraj ŠEBESTA. Bratislava: Kalligram. Anthropos. ISBN 80-7149-889-0.

HINDRIKS, Frank, 2009. Constitutive Rules, Language, and Ontology. *Erkenntnis* [online]. 71(2), 253-275 [cit. 2022-10-10]. ISSN 0165-0106. Dostupné z: doi:10.1007/s10670-009-9178-6

JANDOUREK, Jan, 2012. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3679-2.

KEJLOVÁ, Tomara, 2016. „Post-pravdivý“ slovem roku: Na faktech nesejde, vítězí emoce [online]. Londýn: ČT24 [cit. 2022-12-02]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1957973-post-pravdivy-slovem-roku-na-faktech-nesejde-vitezi-emoce>

KIRAS, James, ©2022. Special Operations Warfare. In: *Encyklopedia Britannica* [online]. USA, Velká Británie: Encyclopædia Britannica, 16. listopadu 2012 [cit. 2022-11-14]. ISSN 1085-9721. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/special-operations-warfare>

LATOUR, Bruno a Steve WOOLGAR, 1986. *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. 2. vydání. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 0-692-09418-7.

MITZMAN, Artur, ©2022. Max Weber. In: *Encyklopedia Britannica* [online]. USA, Velká Británie: Encyclopædia Britannica, editováno 20. září 2022 [cit. 2022-12-05]. ISSN 1085-9721. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Max-Weber-German-sociologist>

NEŠPOR, Zdeněk, ed., 2017. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2022-10-26]. ISBN 978-80-7330-308-2. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Nominalismus>

PETRUSEK, Miloslav, 2008. Sociální konstruktivismus - nový pohled na společnost nebo slepá ulička sociálního bádání?. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 06. 06. 2008, **44**(5), s. 1055-1058 [cit. 2022-11-11]. ISSN 2336-128X. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41132659>

PLHÁKOVÁ, Alena, 2006. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-0871-3.

Post-Truth, ©2022. In: *Cambridge Dictionary* [online]. Cambridge University Press, 1999 [cit. 2022-12-02]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth>

Reakce EU na invazi Ruska na Ukrajinu, 2012. In: *Rada EU a Evropská rada* [online]. Evropská unie: Evropská unie [cit. 2022-11-14]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/eu-response-ukraine-invasion/#sanctions>

SEARLE, John R., 1995. *The Construction of Social Reality*. Great Britain: Penguin Books. ISBN 978-0-14-023590-6.

SEARLE, John R., 1997. Replies To Critics of the Construction of Social Reality. *History of the Human Sciences* [online]. **10**(4), 103-110 [cit. 2022-11-21]. ISSN 0952-6951. Dostupné z: doi:10.1177/095269519701000408

SEARLE, John R., 2010. *Making the Social World: The Structure of Human Civilization* [online]. New York: Oxford University Press [cit. 2022-10-09]. ISBN 978-0-19-539617-1. Dostupné z: https://www.amazon.com/dp/B00310Q00W/ref=cm_sw_em_r_mt_dp_X5R4JN2WG5TAXADR8X2T

ŠTĚPÁN, Jan, 2012. Tradiční logika. *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017 [cit. 2022-11-28]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TRADI%C4%8CN%C3%8D%20LOGIKA>

The Myers & Briggs Foundation [online], 2001. Gainesville: The Myers & Briggs Foundation [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <https://www.myersbriggs.org>